

I. Dünya Savaşı'ndan Önce Türk Boğazlarına Yönelik Rus Talepleri ve İngiltere'nin Tutumu (1908-1914)

Russian Demands towards the Turkish Straits and Britain's Attitude Before World War I (1908-1914)

Abdurrahman BOZKURT*

Öz

Birinci Dünya Savaşı öncesinde yaşanan uluslararası gelişmelerden, siyasi krizlerden ve Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu durumdan istifade eden Rusya, Türk Boğazlarının statükosunda revizyon gerçekleştirilmesine yönelik taleplerini tartışmaya açtı. Ruslar ilk aşamada Boğazların Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlerin savaş gemilerine açılmasını talep ediyorlardı. Fakat İngilizler, 1907 yılından itibaren müttefik oldukları halde ulusal menfaatlerini ve gelecekte uluslararası ilişkilerde yaşanabilecek değişiklikleri göz önünde bulundurarak Boğazların statükosunda revizyona karşı çıkıyorlardı.

Bosna-Hersek Krizi sırasında Ruslar, Boğazların statükosunun revize edilmesine dair taleplerini gündeme getirdiklerinde İngilizler, müttefiklerinin taleplerini geri çekmesi için bir formül geliştirdiler. 14 Ekim 1908 tarihinde açıklanan bu formül Rus taleplerinin, bütün devletlerin aynı haklardan yararlanabilmeleri koşuluyla kabul edilmesini esas alıyordu.

İngilizlerin karşı önerisini menfaatlerine aykırı bulan Ruslar, Bosna-Hersek Krizi ve Tablusgarp Savaşı sırasında sınırlı da olsa destek vaat ederek, taleplerinin Osmanlı Devleti tarafından onaylanmasını ve hatta kendilerine İstanbul'da bir ikmal istasyonu kurma ayrıcalığı tanınmasını istediler. Fakat Osmanlı devlet adamları, bu tekliflerin, Rusya'nın Boğazlar bölgesinde hegemonya kurma planının bir parçası olduğunu bilecek kadar siyasi tecübeyle sahipsizler. Bu teklifleri bir tehdit gibi değerlendiren Osmanlı devlet adamları önce İngiltere'den destek istediler. Rusya'nın müttefiki İngiltere tarafsız kalınca da Osmanlı Devleti'nin Almanya ile yürüttüğü temasları bir ittifak antlaşması ile sonuçlandı.

Yayımlanmış İngiliz Arşiv belgelerinden istifade edilerek hazırlanan bu çalışma Rusya'nın, 1908-1914 yılları arasında Türk Boğazlarının statükosunun değiştirilmesine yönelik taleplerini, buna karşın İngiltere'nin tutumunu ve perde arkasında yaşanan gelişmeleri resmi yazışmalar ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Boğazları, Üçlü İttifak Devletleri, Rusya, Osmanlı Devleti, İngiltere

Abstract

Taking advantage of the international developments, political crises and the situation of the Ottoman Empire prior the World War I, Russia raised its demands for the revision of the status quo of the Turkish Straits. At the first stage, the Russians were demanding that the Turkish Straits be opened to the warships of the states on the Black Sea coast. But the British opposed the status quo of the Straits to be revised, taking into account their national interests and possible changes in international relations in the future, even though they had been allies since 1907.

Makale Geliş Tarihi: 24.02.2020. Makale Kabul Tarihi: 11.11.2020.

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,
E-mail: abozkurttt@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0002-3180-7857.

gazi

Akademik
Bakış

147

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

During the Bosnian Crisis, when the Russians raised their demands for the Straits 'status quo to be revised, the British developed a formula to withdraw their allies' demands. This formula, announced on 14 October 1908, was based on the acceptance of Russian demands on the condition that all states could enjoy the same rights.

The Russians, who found the British counter-proposal to be against their interests, offered limited support during the Bosnian Crisis and the Tripoli War, and demanded that their demands be approved by the Ottoman Empire and even granted them the privilege of establishing a supply station in Istanbul. But the Ottoman statesman had enough political experience to know that these proposals were part of Russia's plan to establish hegemony over the Straits region. Considering these proposals as a threat, the Ottoman statesmen first sought support from Britain. As Russia's ally Britain remained neutral, the Ottoman Empire's relations with Germany resulted in an alliance treaty.

This study, based on published British archival documents, aims to examine Russia's demands for revision of the status quo of the Turkish Straits between 1908-1914, but also the attitude of British and the developments behind the scenes by using official correspondence.

Key Words: Turkish Straits, Triple Entente, Russia, Ottoman Empire, Britain.

Giriş

Kurulduğu dönemden yıkıldığı tarihe kadar Karadeniz ve Türk Boğazları üzerinde hâkimiyet kurmayı hedefleyen Rus Çarlığı, Osmanlı Devleti ile sürekli bir mücadele içerisine girdi. Osmanlı Devleti ile yaptıkları savaşların ardından imzalanan 1700 İstanbul, 1711 Prut ve 1739 Belgrad antlaşmaları neticesinde Ruslar, kıyılarına ulaştıkları Karadeniz'de henüz söz hakkına sahip değillerdi. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz'de donanma bulundurabilme ve ticaret gemilerini Boğazlardan geçirebilme hakkını elde eden Rusya, savaş gemilerinin de aynı haktan yararlanabilmesi için fırsat kollamaya başladı. 1798 yılında Mısır'ı işgal eden Fransa'ya karşı Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçerek Osmanlı Devleti'ne yardımda bulunmaları konusunda uzlaşmaya varıldı. İttifak sürecine mahsus bu geçiş hakkı Fransa'nın Mısır'dan çekilmesiyle sona erdi. 19. Yüzyıl başlarındaki Sırp ve Yunan isyanları sırasında İngiltere ve Fransa ile birlikte Osmanlı Devleti'nin karşısında yer alan Rusya; Mısır merkezli Mehmet Ali Paşa isyanı esnasında tavrını değiştirerek durumdan avantaj elde etmeyi amaçladı. Mehmet Ali Paşa isyanı esnasında Osmanlı Devleti'nin, yardım talebinde bulunduğu Rusya ile imzaladığı Hünkâr İskelesi Antlaşması kapsamında Rus savaş gemileri -sekiz yıllığına- Boğazlardan geçiş hakkı elde ettiler. Bunun üzerine politika değiştiren İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin Mısır meselesini en az zararlı atlatmasına yardım ederek Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın yenilenmesini engellediler¹. 1841 yılında İngiltere'nin ısrarıyla imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi ile sadece ticaret gemilerinin Türk Boğazlarından geçebilmesini öngören statüko uluslararası güvence altına alındı². Sonraki süreçte başta İngiltere olmak üzere büyük devletler bu statükonun korunmasına, Rusya ise değiştirilmesine yönelik

1 Yüksel İnan, *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1986, s. 8-17.

2 Dost devlet sefaretleri hizmetinde bulunan hafif savaş gemilerinin boğazlardan geçişi serbestti. Boğazlar Hakkında Londra Sözleşmesi (1841), Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasal Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, C.I Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s. 309-313.

politikalar izledi. Bununla yetinmeyen büyük devletler 1853-56 Osmanlı Rus Savaşı akabinde imzalanan Paris Antlaşması ile hem Rusya'nın hem de Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de tersane ve donanma bulundurma hakkını sona erdirmek³ suretiyle Türk Boğazlarında statükonun muhafazasına yönelik kararlılıklarını gösterdiler.

Londra Boğazlar Sözleşmesi ve Paris Antlaşması'nın Türk Boğazları ve Karadeniz'e ilişkin hükümleri Rusya'nın hedefleri ile çelişmekteydi. Hedeflerine ulaşabilmek için uygun zamanı beklemeye başlayan Ruslar, Avrupa'da değişen güç dengelerinden yararlanarak Karadeniz'in savaş gemilerine kapalılığına dair hükmü tartışmaya açtılar. 1871 yılında Karadeniz'de tersane ve donanma bulundurma hakkını yeniden kazanan⁴ Ruslar 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında da Boğazlara yönelik planlarını hayata geçiremediler⁵. Bundan sonraki süreçte Ruslar; bir yandan Fransız ve İngilizlerle sorunlarını çözerek diğer yandan Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu durumdan, uluslararası gerilimlerden ve sözleşmelerdeki hukuki boşluklardan yararlanarak Boğazların statükosunu değiştirmeyi hedeflediler.

Boğazlara ilişkin sözleşmelerde yer alan hukuki boşluklar Ruslara Karadeniz'deki donanmalarını geliştirebilmeleri ve statükoyu zorlamaları için uygun bir fırsat sunuyordu. Buna istinaden 1888-1893 yılları arasında Rus donanmasına ait silahlı savaş gemilerinin ve bazı deniz taşıtlarının Boğazlardan geçiş talebi, Rusya ile uzlaşma arayışları içerisinde giren II. Abdülhamid tarafından olumlu karşılandı. Mevzu bahis geçişlerden rahatsız olan İngilizler, bilhassa 1891 yılında Rusya'nın Boğazlardan silahlı savaş gemileriyle Uzakdoğu'ya teçhizatsız askerî personel ve mahkûm sevk ederek mevcut statükoyu zorlamasına karşı bir hamle yapmak zorunda kaldılar. Nitekim İngilizler, aynı haklardan kendilerinin de yararlanabileceklerini vurgulayarak hem Osmanlı Devleti'ne hem de Rusya'ya ikazlarda bulundular⁶. Bir süre tereddüte düşen ve hatta bahsi geçen gemileri durduran Osmanlı Hükümeti, Rusya ile yürüttüğü ikili müzakerelerin ardından -önceden gerekli malumatı vermek koşuluyla- bu tür geçişlere izin vereceğini açıkladı. 1902 yılına gelindiğinde bu kez Ruslar, Petersburg'da inşa ettikleri dört adet torpidoyu zırhsız ve silahlı bir şekilde Karadeniz'e geçirme taleplerini Osmanlı Hükümeti'ne iletiler. Osmanlı Hükümeti bu talebi geri çevirdi. Fakat Rusların bir kereye mahsus olmak üzere müsaade talep

3 Paris Antlaşması ile birlikte imzalanan Boğazlar Sözleşmesi, akid devletlerden her birinin Tuna boğazlarında görevlendirilmek üzere -sayısı ikiyi geçmemek kaydıyla- hafif savaş gemilerini de Boğazlardan geçirebilmelerine izin veriyor bunun dışında mevcut statükonun devamını öngörüyordu. Paris Antlaşması ve Paris Boğazlar Sözleşmesi (30 Mart 1856), Erim, a.g.e., s. 347, 355-356.

4 Karadeniz Hakkında Londra Antlaşması, Erim, a.g.e., s. 367-368.

5 Berlin Andlaşması (13 Temmuz 1878), Erim, a.g.e., s. 403-424, Cemal Tukin, *Boğazlar Meselesi*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 345-362.

6 Y. Hikmet Bayur, "Boğazlar Sorununun Bir Evresi (1906-1914)", *Belleten*, C. VII, S. 28, 1943, s. 104-105.

Geri

Akademik
Bakış

149

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

ettiklerini vurgulayarak baskılarını artırmaları üzerine bu koşulla ve birer gün arayla söz konusu gemilerin Boğazlardan geçişi onaylandı. Ruslarla karşı karşıya gelmek istemeyen İngilizler bu geçişleri protesto etseler de fakat durumu kabullenmek zorunda kaldılar⁷. Ancak bundan bir kaç yıl sonra cerayan eden Rus-Japon Savaşı sırasında İngilizler bu esnekliği göstermeyeceklerdi.

Japonya ile savaştıkları 1904-1905 yılları arasında Ruslar, zırhlı ve silahlı savaş gemilerini ticaret gemisi kisvesi altında, kamuflajla Boğazlardan geçirmeye başladılar. Ancak Uzakdoğu'da statükodan memnun olan İngilizler, baskı kurarak kamuflajlı Rus gemilerinin Boğazlardan geçişini engellediler⁸.

Japonya ile yaptığı savaşta yenildiği, Uzakdoğu ve Baltık donanmasının büyük bir kısmını kaybettiği için Batıya dönerek politikalarını yeniden yapılandırmayı amaçlayan Rusya'nın Karadeniz filosu, ani bir baskınla Boğazları ele geçirebilecek potansiyele sahip değildi⁹. Uzakdoğu macerasının ardından Avrupa'ya dönen Ruslar, Boğazlardan savaş gemilerinin geçişini sağlamak suretiyle Yakındoğu'da Rus nüfuzu kurmayı hedefliyorlardı. Bunun yolu da ancak Büyük Devletlerle müzakere ile açılabilirdi¹⁰. Zira Karadeniz Rus filosunu güçlendirme programı en iyimser tahminle 1917 yılında tamamlanabilecekti. Ruslar bu arada Türkiye'nin donanmasını geliştirebilmek amacıyla yürüttüğü teşebbüslerden ve özellikle de Boğazlar bölgesinde Alman etkisinin artmasından endişeliydiler¹¹. Bu nedenle Ruslar, diplomatik temaslarla Karadeniz'e sahildar devletlere ait savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine dair bir revizyon teklifi hazırlıyorlardı. Üçlü İtilaf Devletleri çatısı altında Fransa ve İngiltere ile yapılan ittifak ise Rusya'nın Türk Boğazlarına yönelik taleplerini gündeme getirebilmeleri için elverişli bir ortam sağlıyordu.

Gerçekleştirilememiş olmasından mı yoksa 1908-1914 yılları arasındaki fırtınalı süreçten dolayı mıdır bilinmez Rusya'nın I. Dünya Savaşı öncesinde Türk Boğazlarına yönelik talepleri literatürde müstakil bir çalışma konusu halinde işlenmemiştir. Y. Hikmet Bayur *Türk İnkılâbı Tarihi*¹² serisinin I. ve II. ciltlerinin muhtelif kısımlarıyla paralellikler taşıyan "Boğazlar Sorununun Bir Evresi (1906-1914)" başlıklı makalesinde¹³; Rosemary C. Tompkins, *Anglo-Rus-*

7 Tukin, a.g.e., s. 362-403.

8 F. Şayan Ulsan Şahin, "Rus-Japon Harbi (1904-1905)'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Tesirleri", *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, 1999, s. 271-274.

9 Dönemin teknolojisinin gerisinde kalan üs ve tersaneleriyle birlikte eski tipte altı zırhlı, üç kruvazör ve muhtelif küçük çaplı gemilerden oluşan Karadeniz Rus filosu oldukça zayıftı. Sevilya Aslanova, *20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası 1903-1917*, İklim Ozan Yayınları, Antalya 2011, s. 101.

10 William L. Langer, "Russia the Straits Question and the Origins of the Balkan League, 1908-1912", *Political Science Quarterly*, V. 43, No. 3, September 1928, s. 321.

11 Mehmet Ali Bingöl, "Rus Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 12-13.

12 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.I-II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

13 Bayur, a.g.m., s. 89-215.

sian Diplomatic Relations 1907-1914¹⁴ ve Joseph Heller, *British Policy Towards The Ottoman Empire, 1908-1914*¹⁵ başlıklı çalışmalarında Rusya'nın I. Dünya Savaşı öncesinde Türk Boğazlarına yönelik taleplerini yaklaşık yarım asır önce mevcut kaynaklarla değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Bu çalışma *British Documents on the Origins of the War 1898-1914 (BDOW)* başlığıyla yayımlanmış İngiliz arşiv belgelerinin V., IX-I ve IX-II. ciltlerini ana kaynak olarak kullanmayı ve I. Dünya Savaşı'ndan önce Türk Boğazlarına yönelik Rus talepleri karşısında Büyük Devletlerin tutumunu değerlendirmeyi hedeflenmektedir. Üçlü İtilaf Devletlerinin kuruluş sürecinden itibaren Rusya'nın yüksek sesle dile getirmeye başladığı bu taleplerin ve bunlara karşı Büyük Devletlerin tutumunun gerek I. Dünya Savaşı gerekse sonrasında Türk Boğazlarına yönelik planların ve pratiğin değerlendirilmesinde katkı sağlaması beklenmektedir.

Üçlü İtilaf Devletlerinin Kuruluşu ve Rusya'nın Türk Boğazlarının Statükosunu Tartışmaya Açma Çabaları

19. yüzyılın sonlarından itibaren karşı karşıya kaldığı Alman tehdidi nedeniyle müttefik arayışı içerisine giren Fransa; Rusya ve İngiltere'nin içerisinde yer alacağı bir ittifak kurmayı tasarlamaktaydı. Bu çerçevede 1904 yılında İngiltere ile Fransa arasında yapılan Entente-Cordial görüşmeleri sırasında Fransızlar, Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine dair meseleyi tartışmaya açmak istedilerse de İngilizler buna şiddetle karşı çıktılar. Mevcut şartlar altında Rusya'nın Boğazlar aracılığıyla kendilerine karşı tehdit oluşturamayacağını bildikleri hâlde İngilizler gelecekte yaşanabilecek değişiklikleri göz önünde bulundurarak kadim politikalarını sürdürüyorlardı¹⁶.

Fransa ile İngiltere'nin Entente-Cordial Antlaşması'nı imzaladığı tarihlerde Rusya'nın Kopenhag Büyükelçisi İzvolski, Kral VII. Edward ve maiyeti ile yaptığı hususi görüşmelerde Boğazlar meselesini gündeme getirirse de statüko değişikliğine sadece Kral'ın değil İngiliz kamuoyunun da kesinlikle karşı olduğu anlaşılıyordu. Bunun üzerine İzvolski, Boğazlar bölgesine yönelik müşterek bir Rus-İngiliz askerî operasyonunu müzakereye açmak amacıyla hükümetinden talimat istedi. Fakat başta Başbakan Stolypin olmak üzere Rus yetkililer İngilizlerle menfaat çatışmasına girmeyi göze alamadıkları ve askerî açıdan hazırlıklı olmadıkları gerekçesiyle böyle bir teklifi resmi boyuta taşımaya yanaşmıyorlardı¹⁷. Bu noktada Rusya'nın Üçlü İtilaf Devletlerine katılması devletler

14 Rosemary C. Tompkins, "Anglo-Russian Diplomatic Relations 1907-1914", North Texas State University, Texas, 1975 (Unpublished Doctorate Dissertation).

15 Joseph Heller, *British Policy Towards The Ottoman Empire, 1908-1914*, London Scholl of Economics, London 1970.

16 The Marquess of Lansdowne'dan E. Monson'a, 29 Nisan 1904, *British Documents on the Origins of the War 1898-1914 (BDOW)*, *The Anglo-Japanese Alliance and The Franco-British Entente*, Vol. II, Edited by G.P. Gooch, D.Litt., F.B.A., and Harold Temperley, Litt.D., F.B.A, His Majesty's Stationery Office, London 1927, No. s. 401.

17 Tompkins, a.g.t., s. 163-164.

Gazi

Akademik
Bakış

151

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

arası bloklaşmayı derinleştirecek ve Türk Boğazlarının statükosu da tartışmaya açılacaktı.

31 Ağustos 1907 tarihinde Rusya'nın, Asya'da tartışmalı sahalar konusunda İngiltere ile uzlaşmasıyla Üçlü İtilaf Devletlerinin kuruluş süreci tamamlanır tamamlanmaz¹⁸ bu kez Dışişleri Bakanı olan İzvolski'nin Boğazların statüsünü tartışmaya açmaya çalıştı. Fakat bu "beyhude ve makus" teşebbüsü de başarısızlıkla neticelendi. Müttefik de olsalar İngilizler bu teklifi resmi platformda ele almaya yanaşmadılar¹⁹. Yalnızca Grey, "kurulan ittifak, başka bir yerde değerini kanıtladığı takdirde" Boğazlar üzerindeki Rus taleplerinin karşılanmasının daha kolay olacağını belirtmişti. İzvolski bu ifadeyi, düzenlenecek bir konferansta İngilizlerin vereceği desteğe dair bir söz ya da garantiye dönüştürmeye çalışsa da Grey, İngiliz kamuoyunun göstereceği tepkiyi gerekçe göstererek herhangi bir taahütte bulunmaktan kaçınıyordu²⁰. Amaçlarına ulaşamayan Ruslar bundan böyle fırsat buldukça kendilerini uluslararası sorunların merkezine oturtarak Boğazlarla ilgili meseleleri tartışmaya açmayı hedefleyeceklerdi²¹. Boğazlar konusunda henüz uzlaşma sağlayamamış olsalar da İngiltere ile Rusya arasındaki yakınlaşma II. Abdülhamid'i, bu devletler arasındaki antlaşmaların "gizli hükümler" içerdiğine dair kuşkuya düşürüyordu. Öte yandan İngilizler, Boğazlar meselesinin gündeme alınması hâlinde Almanya'nın meseleye müdahil olacağı gerekçesiyle Rus taleplerini oyalayıcı cevaplarla geçiştiriyorlardı²². Ruslar ise İngilizlerle kurdukları iyi ilişkiler karşılığında büyük bir ödül bekliyorlardı.

3 Şubat 1908 tarihinde Rusya'da düzenlenen kabine toplantısında "Türkiye'ye karşı göz kamaştırıcı sonuçlara yol açabilecek bir İngiliz-Rus askerî harekâtı" üzerinde fikir teatisi gerçekleştirildi. Kabinenin bazı üyeleri elde para, donanma, ordu ve silah yokken hedeflerine ulaşamayacaklarını ileri sürseler de Başbakan Stolypin, "birkaç yıl sürecektir sessizlikten sonra Rusya'nın geçmişteki gibi tekrar söz hakkına sahip olabileceğini" düşünüyordu²³.

İngiltere ile yaptıkları antlaşmalardan sonra Viyana'ya bir ziyaret gerçekleştiren İzvolski, d'Aehrenthal ile yürüttüğü müzakereler esnasında Rusya'nın, Boğazlardan geçerek Akdeniz'e geçebilmesinin önemini açıklamaya çalıştı²⁴.

18 Tompkins, a.g.e., s. 107-152, Viscount Grey of Fallodon, *Twenty-Five Years 1892-1896*, Frederick A. Stokes Company MCMXXV, V.I, New York 1925, s. 159.

19 Sidney Bradshaw Fay, *Origins of the World War*, V.1, MacMillan Company, Newyork 1928, s. 413-414.

20 A. J. P. Taylor, *The Struggle For Mastery in Europe 1848-1918*, Clarendon Press, Oxford 1954, s. 443-444.

21 Catherine Archer Little, *General Anglo-Russian Relations 1903-1908*, Faculty of the Graduate School of the University of Luisville, Luisville 1930 (Unpublished Master Thesis), s. 72-87.

22 M. Volkan Atuk, "Kutuplaşma Siyaseti Bağlamında İngiliz-Rus Konvansiyonu ve Osmanlı Devleti", *Uluslararası İlişkiler*, C. 15, S. 57, 2018, s. 106-109.

23 Taylor, a.g.e., s. 449.

24 Tompkins, a.g.t., s.164.

Avusturya'nın ve belki de Almanya'nın desteğiyle İngiltere'yi Boğazlarda statüko değişikliği konusunda ikna etmeyi hedefleyen Rusların bu taktikten beklentileri oldukça yüksekti.

9 Haziran 1908 tarihinde gerçekleşen Reval Görüşmeleri sırasında Makedonya'da yapılacak ıslahatın esasları hakkında büyük oranda uzlaşmaya varan İngiliz Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola Boğazlar meselesini tartışmaya açmamışlardı²⁵. Rus diplomatlar sadece hususi müzakereler esnasında Karadeniz'e kıyısı olan devletlere ait savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi hususunda İngiltere'den destek isteyebilmişler ancak bu konuda olumlu sinyaller alamamışlardı²⁶. Reval Görüşmeleri'nin ardından Rusya, Büyük Devletler arasındaki dengelerden yararlanmak ve Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmak suretiyle Boğazların statüsünde kendi lehine düzenlemeler gerçekleştirmeyi hedefleyecekti. Bu minvalde Bosna-Hersek Krizi Rusya'ya Boğazlar meselesini yeniden tartışmaya açmak için gereken fırsatı sağlayacaktı²⁷.

Bosna-Hersek Krizi Sırasında Boğazların Statükosuna Dair Tartışmalar

Bosna-Hersek Krizi belirtilerinin ortaya çıktığı 2 Temmuz 1908 tarihinde İzvolski, d'Aehrenthal'e bir muhtıra vererek; Avusturya'nın, Novipazar dışında Bosna-Hersek'i ilhakını, kendilerinin Boğazlara ilişkin taleplerinin desteklenmesi şartıyla onaylayabileceklerini bildirdi²⁸. 15 Eylül 1908 tarihinde gerçekleşen Buchlau Görüşmeleri sırasında d'Aehrenthal, İzvolski'nin Boğazlara ilişkin koşulunu kabulde sakınca görmediklerini açıkladıysa da neticede yazılı bir antlaşma üzerinde mutabakata varılamadı. Tepkiler üzerine İzvolski, Avusturya'ya sunduğu önerilerin yanlış anlaşıldığını açıklasa da²⁹ Buchlau Görüşmeleri'nin ardından Boğazlar meselesi için Avrupa'da destek turuna çıkıyordu. 26 Eylül 1908 tarihinde Almanya Dışişleri Bakanı Schön, bir kaç gün sonra da İtalya Dışişleri Bakanı Tittoni ile görüşen İzvolski, Schön'den beklediği karşılığı alamadı. Zira Almanya bu meselenin uluslararası bir konferansta gündeme getirilmesi gerektiğini savunuyordu. Oysa Rus yetkililer böyle bir konferansla hedeflerine ulaşamayacaklarının farkındaydılar. İtalyanlar ise Kuzey Afrika'ya yönelik hedeflerine ulaşma noktasında destek sağlanması koşuluyla Ruslara Boğazlarla ilgili taahhütte bulunmaya hazırlardı. Yürüttüğü temaslar neticesinde siyasi zemin tam anlamıyla olgunlaşmamış olsa da meseleyi müttefiklerine sunma vaktinin geldiğini düşünen İzvolski, derhal Paris'e geçerek Fransız Dışişleri Bakanı Pichon ile görüştü. Fakat Pichon İngilizlerin bu konu hakkın-

25 Little, a.g.t., s. 89-98; Necmettin Alkan, "1908 Jön Türk İhtilâlinin Başlamasında Reval Buluşmasının Önemi", *Toplumsal Tarih*, S. 175, Temmuz 2008, s. 48; Orhan Turan, "II. Meşrutiyet'in İlanına İlişkin İngiliz Büyükelçiliğinin Değerlendirmeleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.60, Haziran 2018, s. 68-70.

26 Arslanova, a.g.e., s. 113.

27 Tompkins, a.g.t., s. 107-152.

28 Tompkins, a.g.t., s.170.

29 Fay, a.g.e., s. 374-376.

Gazi

Akademik
Bakış

153

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

daki görüşlerini öğrenmeden herhangi bir cevap vermeye yanaşmadı³⁰. Öte yandan İngiltere'nin tutumunu değiştirmesi için ortada henüz ciddi bir sebep görünmüyordu. Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakını onaylaması hâlinde Slavlarla arası açılacak Rusya'nın İngiltere ile de karşı karşıya kalması muhtemeldi³¹. Ruslar bunun farkındaydılar fakat Avusturya'nın teklifini İngiltere ile yürüttükleri diplomatik görüşmelere taşıyarak bir koz olarak kullanmayı hedefliyorlardı.

İzvolski, Avusturya'ya herhangi bir taahhütte bulunmaksızın Boğazlar meselesinde destek sağlamak üzere Avrupa başkentlerine ziyaretler gerçekleştirdi³². Bir ara İngilizlerle yapılan görüşmelere Rus Çarı da dâhil oldu. Çar ve İzvolski; Cowes'ta Kral Edward'ı yanında ziyaret ederek İngiliz Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile gayri resmi nitelikte bir görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşmeler İngilizlerin, Boğazlar konusunda Ruslara destek sağlayamayacaklarını bir kez daha gözler önüne serdi. Akabinde Londra'ya geçen İzvolski, Boğazlar meselesini diplomatik mahfillerde tartışmaya açtı. İngiliz Dışişleri Bakanı Grey, Rusya'nın denize erişimini engelleme politikasından vazgeçmeleri gerektiğini kabul etmekle birlikte Türkiye'nin durumundan dolayı zamanın uygun olmadığını ileri sürüyordu³³. 4 Ekim 1908 tarihinde Paris'te İngiliz yetkililerle görüşen İzvolski, Bosna-Hersek'in ilhakı hâlinde Berlin Antlaşması'nın bozulacağını ve kendilerinin de Boğazlardan geçiş rejiminde Karadeniz'e kıyısı olan devletler lehine düzenlemeler yapılmasını talep edeceklerini açıkladı. İzvolski'nin temaslarını izleyen İngilizler; Rusların, bu konuda Avusturya ve İtalya'dan söz aldıklarını düşünüyorlardı³⁴. Grey, Türkiye'nin de karşı çıkacağı bu teklif hakkında İngiliz kamuoyunun tavrını öğrenebilmek adına zamana ihtiyaç duyulduğunu vurgulayarak bu konuda Üçlü İtilaf Devletleri arasında bir uzlaşma sağlanması gerektiğini ifade ediyor ve meseleyi ötelemeye çalışıyordu³⁵.

İngiliz politikasında herhangi bir farklılık bulunmadığını ve oyalandıklarını düşünen İzvolski, 6 Ekim 1908 tarihinde değişiklik önerilerini Osmanlı Devleti'nin Paris Büyükelçisi Naum Paşa'ya ilettili. Aynı tarihlerde Çarıkov da Petersburg'daki Osmanlı Büyükelçisi'ne, Bulgaristan'ın bağımsızlığının ve Boğazların statüsünde değişikliğin kabulü koşuluyla, Bosna-Hersek meselesinde

30 Tompkins, a.g.t., s.174-176; Arslanova, a.g.e., s. 115-116; Talha Taştekin, "İngiliz Belgelerinde 20. Yüzyıl Başlarında Akdeniz ve Balkanlarda Hakimiyet Tartışmaları 1900-1912", İstanbul Üniversitesi SBE., İstanbul, 2019 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 108-115.

31 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.I. K.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 103-109.

32 Taştekin, a.g.t., s. 109.

33 Grey, a.g.e., s. 171-172.

34 F. Bertie'den Grey'e 4 Ekim 1908, *BDOW, The Near East The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-9, Vol. V*, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Johnson Reprint Corporation, His Majesty Stationery Office, London 1928, s. 384-386, No.293.

35 Grey'den F. Bertie'ye 6 Ekim 1908, *BDOW, Vol.V*, s. 396, No.314; F. Bertie tarafından M. Pichon'a sunulan 4 Ekim 1908 tarihli muhtıra, *BDOW, Vol. V*, s. 410, No. 333 ve eki.

Osmanlı Devleti'nin yanında olacaklarını bildiriyordu. Çar'ın da onayladığı bu proje³⁶ Osmanlı Hükümeti tarafından pek cazip bulunmamakta hatta Bosna-Hersek'in işgalinden daha tehlikeli görülmekteydi. Zira Osmanlı Devleti, karşı karşıya kaldığı sorunlara Boğazları da eklemek istemiyordu.

8 Ekim 1908 tarihinde Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak ettiği Londra'da bulunan Osmanlı Büyükelçisi, Berlin Antlaşması'nın çiğnenmediğini vurgulayarak uluslararası bir konferans toplanmasını önerdi. Grey ise bu fırsattan istifadeyle Boğazlar meselesinin de gündeme getirilebileceğini belirtmekte ve Türkiye'nin niyetini öğrenmeye çalışmaktaydı. Osmanlı Büyükelçisi cevap vermekten kaçınarak öncelikle İngiltere'nin düşüncesini öğrenmek istiyordu. Büyükelçi'nin niyetini sezen Grey ise o zamana kadar Rusya'nın Boğazlardan askerî amaçlı çıkışlarını reddettiklerini fakat bunun sonsuza kadar sürecek bir durum olmadığını belirterek Osmanlı Hükümeti'nin nabzını yokluyordu. Üstü kapalı bu şantaj karşısında Büyükelçi, Boğazların statüsünde yapılacak değişikliğin "Osmanlı Hükümeti'ni ani bir darbe ile karşı karşıya bırakacağını" belirtiyor, Grey beklediği cevabı alıyordu³⁷. İşin aslı İngilizler "Boğazlardan geçiş gibi hassas sorunların gündeme getirilmesini önlemek" düşüncesiyle uluslar arası bir konferans fikrine karşıydılar³⁸. Ancak Rusya ile ittifak bağı bulunan İngiltere Türkiye'ye açık bir destek vermekten kaçınıyordu. Rusların bu hengamede meseleyi doğrudan Osmanlı Hükümeti'ne sunacağına dair söylentiler durumu daha da karmaşık hâle getiriyordu.

Rusya'nın Boğazlardan Karadeniz'e Sahildar Devletlere Ait Savaş Gemilerinin Geçişine Yönelik Talepleri ve İngiliz Hükümeti'nin 14 Ekim 1908 Tarihli Muhtırası (1908 Formülü)

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakının ertesi günü soluğu Londra'da alan İzvolski, mevcut koşullar altında Boğazlarla ilgili taleplerinin desteklenmemesi hâlinde kendisinin hatta Başbakan Stolypin'in düşebileceğini, yerlerini "gerici unsurların alacağını" ve dolayısıyla Rus dış politikasının İngiltere'ye meyllinin sona ereceğini ileri sürdü. Buna karşılık Grey olası bir savaş durumunun göz önünde bulundurulması ve mütekabiliyet esasının gözetilmesi gerektiğini vurgulayarak meseleyi hükümetine havale etmekle yetindi. İngiliz Hükümeti, statüko değişikliği için zamanın uygun olmadığını ve sunulan teklifin savaş durumunda İngiliz gemilerine karşı Rusya'ya avantaj sağlayacağını düşünüyor, İngiliz kamuoyunun tepkisini de gerekçeler arasında sayıyordu³⁹.

Rusya'nın, Boğazlardan askerî geçişle ilgili taleplerini gündeme getireceğine dair söylentiler yayıldığında, panikleyen Osmanlı Hariciye Nazırı,

36 Tükün, a.g.e., s. 347; Aslanova, a.g.e., s. 117-118.

37 Grey'den G. Lowther'e 9 Ekim 1908, *BDOW*, Vol. V, s. 418, No.349.

38 Heller, a.g.e., s. 62.

39 Tompson, a.g.t., s. 180-181.

İngiltere'nin izleyeceği politikanın esaslarını öğrenmek istedi. Hariciye Nazırı; Rusların, Boğazlardan geçiş rejimine dair bir konferans toplamak istediklerini, bu uğurda Berlin Antlaşması'ndan kaynaklanan savaş tazminatından vazgeçerek Kapitülasyon hukuku kapsamında Türkiye'de açtıkları postaneleri dâhi kapatmaya razı olacaklarını istihbar almıştı. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti, düzenlenecek konferansın sadece Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ı kapsamamasını istiyor, Boğazlar meselesinin gündeme getirilmesine karşı çıkıyordu⁴⁰.

İzvolski Boğazlar meselesinin uluslararası bir konferanstan öte öncelikle Türkiye ile Rusya arasında çözüme kavuşturulmasından yanaydı. Bu bağlamda İngilizlerin desteğini isteyen Ruslar, Boğazlardan geçişle ilgili taleplerini sınırlandırmaya çalışıyorlardı. Buna göre Karadeniz'e kıyısı olan devletlere ait 3 savaş gemisi bir defada, durmaksızın ya da demir atmaksızın Boğazlardan geçiş yapabiliirdi. Grey ise mevcut şartlar altında Avusturya'nın desteğiyle meselenin gündeme getirilmesini doğru bulmadığını vurguluyor, İngiliz kamuoyunun tek taraflı düzenlemelere hazır olmadığını ve karşılıklı haklar isteyeceğini sözlerine ekliyordu. Aksi hâlde savaş gemileri ticarete engel olabilir, mültecileri nakledebilir ve bunların takip edilmeleri güçleşebilirdi. İngilizler, ilerleyen süreçte Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçerek Akdeniz'de İngiliz ticaretini engellemeleri ve Karadeniz'e dönmeleri hâlinde takip edilemeyeceklerini ve bu tarz eylemlere engel olamayacaklarını da ileri sürdüler. Her ne kadar İngiliz Hükümeti "güvenli koşullarda Boğazlardan geçişe meyilli olduğunu" açıklasa da böyle bir zamanda tek taraflı antlaşmaların büyük güçlükler çıkaracağı kanaatindeydi. Sadece Boğazlar meselesinde değil, Rusya ve İngiltere'nin aralarında uzlaşmaya varmış oldukları İran'da dâhi bir takım problemler ortaya çıkmaya başlamıştı. Rusların Kazak kuvvetleri ile Tebriz'de Milliyetçileri bastırmaları İngiliz kamuoyunu rahatsız ediyor, Boğazlar meselesinin de böyle bir rahatsızlık yaratabileceği özellikle vurgulanıyordu. İzvolski bu aşamada İngiltere'nin muhalefetinin Boğazlardan geçişe dair düzenlemeleri engelleyebileceğini vurgulasa da Grey, zaman kazanmaya yönelik cevaplarla bu süreci geçiştirmeyi hedefliyordu⁴¹.

Grey, bir yandan Boğazların savaş gemilerine açılmasına karşı olmadıklarını beyan ediyor diğer yandan statükonun muhafazasını savunan Osmanlı Hükümeti rıza gösterse dâhi bu meselenin bir konferansta görüşülmesine karşı çıkıyordu⁴². İngiliz basınında zaman zaman 1907 yılındaki antlaşmayla, "Rusya ile İngiltere (fil ile balina)" arasındaki kadim tartışmaların sona erdiği ve bundan dolayı Rus taleplerinin desteklenmesi savunulsa da İngiliz Hükümeti Boğazlara yönelik politikasını değiştirmek istemiyordu⁴³.

40 G. Lowther'dan Grey'e 8 Ekim 1908, *BDOW*, Vol. V, s. 414, No.338.

41 Grey'den A. Nicolson'a 12 Ekim 1908, *BDOW*, Vol. V, s. 424, 429, No.358, 364.

42 Grey'den G. Lowther'e 12 Ekim 1908, *BDOW*, Vol. V, s. 425, No.361; G. Lowther'dan Grey'e 13 Ekim 1908, *BDOW*, Vol. V, s. 439, No.375.

43 F. Bertie'den Grey'e 12 Ekim 1908, *BDOW*, Vol. V, s. 365, No.430.

13 Ekim 1908 tarihinde Grey ile görüşen İzvolski, ticaret gemilerine yapılacak saldırılara ilişkin kaygılara karşılık İngilizlere yeni bir çözüm önerdi. Buna göre Türkiye'nin tarafsız olacağı bir savaşta muhasım devletlere eş geçiş hakkı verilmesine dair bir düzenleme yapılabilir ve bu kaygılar giderilebilirdi. Oysa bu düzenleme de Boğazların çatışma alanı haline gelmesini engelleyemezdi. Dolayısıyla İngilizler, müttefiklerinin teklifine karşı çıkmasalar da bu aşamada olumlu bir cevap vermiyorlardı. Kral Edward'ın, İngiliz Hükümeti'ne Rusya'nın taleplerine olumlu cevap verilmesi hususundaki telkinleri de sonucu değiştirmeyecekti⁴⁴.

Boğazlardan savaş gemilerinin geçişi konusunda İngiltere'den aradığı desteği bulamayan İzvolski, bu kez Fransa Dışişleri Bakanı ile görüşerek destek istedi. Bu konuda İngilizler kadar "katı" tutum sergilemeyen Fransızlara göre üç müttefik arasında uzlaşma sağlanarak gerekli düzenlemeler yapılabilir, ardından alınan kararlar diğer devletlere kabul ettirilebilirdi⁴⁵. Lâkin Fransızlar da Boğazlarda statüko değişikliğine dair somut bir adım atmaktan kaçınıyorlardı.

Öte yandan 14 Ekim 1908 tarihinde E. Grey tarafından sunulan muhtırayla (1908 formülüyle), İngiliz Hükümeti'nin prensipte "eşit ve makul koşullar" altında Boğazların savaş gemilerine açılmasına karşı çıkmadığı Rusya'ya bildirildi. Buna göre Boğazların sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletlere değil, bütün devletlere ait savaş gemilerine açılmasını öngören düzenlemeler tartışmaya açılabilirdi. Söz konusu formülle İngilizler, müzakereyi reddetmiyor fakat değişiklik için zamanın uygun olmadığını özellikle vurguluyorlardı. "Avusturya'nın önerileri doğrultusunda Türkiye'nin pozisyonuna zarar verecek ve statükoyu bozacak değişikliklerin kabul edilmesinin İngilizlerde hayal kırıklığı yaratacağı" şeklindeki mesaj da ayrıca anlamlıydı. Ayrıca Rus taleplerinin baskıyla Türkiye'ye dayatılmasının sakıncaları da izah edilmekteydi. Zira baskı Osmanlı Hükümeti'nin iktidardan düşmesi ve ülkede anarşi yaşanmasıyla sonuçlanabilirdi⁴⁶. İngilizlerin karşı önerileriyle şekillenecek yeni Boğazlar rejimi, Rus menfaatleri açısından daha sakıncalı görünüyordu.

Grey, Boğazlara dair Rus taleplerini "dizginlemeyi" ve bu meseleyi bir "havuç" gibi tutmayı başarıyordu⁴⁷. Buna karşın İzvolski, Rus donanması önemli bir güç haline gelmedikçe Boğazlardan çıkışın fazla değer taşımadığının farkındaydı. Akdeniz'de yaşanacak sorunların çözümünde Karadeniz'de bulunan küçük Rus filosu çok az etki yaratabilirdi. Aksine güçlü donanmaların

44 Grey'den A. Nicolson'a 12 Ekim 1908, *BDOW, Vol. V*, s. 433-34, No.371.

45 F. Bertie'den Grey'e 13 Ekim 1908, *BDOW, Vol. V*, s. 368, No.432.

46 E. Grey tarafından verilen 14 Ekim 1908 tarihli muhtıra, *BDOW, Vol. V*, s. 441, No.377; Grey'den A. Nicolson'a 14 Ekim 1908, *BDOW, Vol. V*, s. 442-43, No.378-379; Grey, a.g.e., s. 179.

47 Alexander Steward, "How effective was the foreign policy of Sir Edward Grey 1906-14?", (31 Temmuz 2011), 03 Mayıs 2020, <https://izvolski.e-ir.info/2011/07/31/how-effective-was-the-foreign-policy-of-sir-edward-grey-1906-14/>.

Karadeniz'e geçmelerine izin vermek Rusya'yı saldırılara maruz bırakabilirdi⁴⁸. Bu nedenlerle Ruslar, tekliflerini askıya alacaklardı.

Grey, 1908 formülü kapsamında Ruslara, Türkiye'ye baskı yapmamaları konusunda uyarılarda bulduklarından dolayı bu meselenin yeniden gündeme getirilmeyeceğini düşünüyordu⁴⁹. Rus tekliflerini destekleyebileceklerini açıklayan Avusturya-Macaristan Büyükelçisi'ne de Grey uyarılarda bulunarak İstanbul'un ani bir Rus baskısıyla ele geçirilebileceğini hatırlatıyordu⁵⁰.

Bosna-Hersek Krizi Sırasında Rus Büyükelçisi Çarıkov'un Boğazların Statükonusu Tartışmaya Açabilmek Amacıyla Osmanlı Hükümeti Nezdindeki Temasları

İngilizlerin statükonun devamından yana bir politika izlediğini ve oyalamaya dönük bir çaba içerisinde olduklarını hissederek Ruslar bu kez müzakere yoluyla Osmanlı Hükümeti'ne Boğazlardan geçiş ile ilgili taleplerini kabul ettirebilmek için harekete geçtiler. Ruslar, bir yandan Bosna-Hersek'in ilhakından sonra yükselen tansiyondan faydalanmaya çalışıyor, diğer yandan müttefikleri İngiltere'yi ikna etmek için çaba sarf ediyorlardı.

Hususi temasları sırasında Çarıkov, Boğazların Rus savaş gemilerine açılması hâlinde Türk topraklarının Ruslar tarafından garanti altına alınacağını ve bu sayede Avusturya'ya karşı konulabileceğini savunuyor, Rus milliyetçi yayın organı Novoie Vremia gazetesinde bu tartışmalar işleniyordu. Çarıkov, Grey'in muhtırası ile aynı tarihte bahsi geçen önerileri, hususi mahiyette ve yazılı bir taslak hâlinde Sadrazam Said Paşa'ya ilettiler. Bu taslağa göre 1900 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan demiryolu antlaşması feshedilecek ve yerine Osmanlı Devleti açısından daha avantajlı bir antlaşma yapılacaktı. Rus Hükümeti gerektiğinde Osmanlı Hükümeti'nden gelecek iktisadi ve finansal teklifleri de değerlendirmeye hazırdı⁵¹. Bundan da Kapitülasyon sisteminin gevşetilebileceği anlaşılıyordu.

Ruslar savaş gemilerinin geçişi sırasında uyulması gereken kurallara ilişkin bütün talepleri de peşinen kabul edeceklerini vurguluyorlardı. Amaç Osmanlı Hükümeti'nin rızasıyla meseleyi Büyük Devletlerin onayına sunmaktır⁵². Bunu bilen İngiliz Hükümeti, Türkiye'nin bu meselenin gündeme gelmesinden rahatsız olduğunu belirterek üstü kapalı bir şekilde İsvol'ski'yi uyurma ihtiyacı hissetti. İngilizlere göre gerek Türk-Rus gerekse İngiliz-Rus ilişkilerinin bozul-

48 Buchlau Görüşmeleri, *BDOW*, Vol. V, s. 367-368, No.270.

49 Grey'den G. Lowther'e 15 Ekim 1908, *BDOW*, Vol. V, s. 447-448, No.383.

50 Grey'den F.Lascelles'e 15 Ekim 1908, *BDOW*, Vol. V, s. 449-450, No.385.

51 Gayri resmi teşebbüsüne karşılık alamayan Çarıkov 6 Aralık 1908 tarihinde resmi bir müracaatta bulursa da Asım Bey, meseleyi hükümete sunmadan karşılık veremezdi. Bu noktada Neratov, Çarıkov'un teşebbüsünün "bağımsız bir eylem" olduğunu ileri sürüyordu Langer, a.g.m., s. 353-354.

52 A. Nicolson'dan Grey'e 16 Ekim 1908, *BDOW*, Vol. V, s. 454-55, No.391.

maması adına düzenleme için zamanlama dikkatle seçilmeliydi⁵³. Elbette bu uyarılar da Rusları tarihi taleplerinden vazgeçirmeye yetmeyecekti.

Grey'in beyanından sonra Türkiye karşıtı tutumuyla bilinen Novoie Vremia'da Türkiye'ye sıcak mesajlar yayımlanmaya başlandı. Türklerin egemenliği altında Slavların yer alacağı bir Balkan devletleri konfederasyonu kurulabileceğini ileri süren Novoie Vremia "Rusya ve Türkiye birbirlerinin kanını gerekenden daha fazla döktü. Karşılıklı çıkarlar temelinde samimi dostluğun, derinlere gömülen kan davalarının beyhude hatıralarından daha fazla kâr sağlayacağını anlama zamanı geldi. Moskovalılarla Osmanlılar birbirlerine herkesten çok daha yakınlar." Sözleri dikkat çekici idi. Aynı sıralarda İzvolski'nin, Türkiye ile Bulgaristan arasında uzlaşma sağlanmasıyla birlikte dostluk kurulmasına dair vurgusu da yeni bir arayışın belirtisiydi⁵⁴. Hiç şüphesiz bu suretle Türkiye ile Avusturya dolayısıyla Almanya karşı karşıya kalacaktı.

6 Kasım 1908 tarihinde Paris'te bulunan Osmanlı Büyükelçisi Naum Paşa'ya verdiği muhtırayla Bosna-Hersek'in ilhaki ve Bulgaristan'ın bağımsızlığının malumun ilânı olduğunu vurgulayan İzvolski, yalnızca Boğazlardan Karadeniz'e sahildar devletlere ait savaş gemilerinin geçişine razı olunması hâlinde Balkanlarda statükonun korunması noktasında Osmanlı Devleti'ne yardımcı olacaklarını bildirdi. İzvolski, "Hünkâr İskeleyi zamanındaki Türk-Rus münasebetlerine dönmek" istediklerini açıkça dile getirmekten çekinmiyordu. Ayrıca başta Kapitülasyonlar olmak üzere Rumeli ve Şark vilayetleri ıslahatı meselelerinde Osmanlı Devleti lehine düzenlemeler yapılacağına dair vaatlerde bulunuluyordu⁵⁵. Diplomatik teşebbüslerinden herhangi bir netice elde edemeyen İzvolski, Petersburg'a döndüğünde meslektaşlarının ciddi suçlamalarına maruz kaldı. Meslektaşları, Rus donanmasının Japonya tarafından hezimete uğratıldığı Tsushima deniz savaşına atfen İzvolski'nin Avrupa'da yürüttüğü müzakereleri "diplomatik Tsushima" şeklinde değerlendirdiler ve alay edencesine ona "Boğazların Prensi" ünvanını taktılar. Son derece yıpranan İzvolski istifayı düşündüyse de Çar, bürokraside duyduğu ihtiyaçtan dolayı bunu engelledi⁵⁶.

Mesele tam kapanmıştı ki, Sadrazam Kâmil Paşa 1909 yılı Şubat ayı başlarında (istifasından yaklaşık iki hafta önce) Rusya'nın Boğazlar meselesini yeniden gündeme getireceğine dair kuşkusunu iletterek dış destek arayışı içerisine girdi. Fakat İngilizler sorunun gündemden kalktığını bildirecek herhangi bir destek sağlamadılar⁵⁷. Akabinde İzvolski'nin bu meseleyi kapattıklarına dair açıklamalarıyla mesele bir süreliğine soğumaya bırakıldı⁵⁸.

53 Grey'den A. Nicolson'a 19 Ekim 1908, *BDOW*, Vol. V, s. 456, No.394.

54 Langer, a.g.m., s. 324-325.

55 Bayur, a.g.e., C.I, K.II, s. 109-111.

56 Langer, a.g.m., s. 322-323.

57 Grey'den A. Nicolson'a 2 Şubat 1909, *BDOW*, Vol. V, s. 586, No.551.

58 A. Nicolson'dan Grey'e 4 Şubat 1909, *BDOW*, Vol. V, s. 591, No.558.

gazi

Akademik
Bakış

159

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

İzvolski 1909 yılı Ağustos ayında Londra ziyareti⁵⁹ve Paris'teki müzakerelerinde Boğazlar konusunu tartışmaya açmadı⁶⁰. Bununla beraber Rus Çarı II. Nikola'nın yatının Boğazlardan geçişi sırasında Sultan Reşad ile görüştüğüne ve Boğazlarla ilgili taleplerde bulunduğu dair söylentiler yayıldı. Fakat işin aslı yata eşlik eden *Almaz* adlı küçük bir kruvazörün -prosedüre uygun şekilde- Boğazlardan geçmiş olmasıydı. Boğazlar meselesi Çar tarafından gündeme getirilmemiş olmasına rağmen bu dönemde Rus basınında meselenin ele alınması bir takım söylentilerin yayılmasına yol açıyordu. 16 Ağustos 1909 tarihinde *Novoe Vremya*, Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçme haklarının bulunmamasının "anokronizm" olduğunu ve buna daha fazla tolerans gösterilemeyeceğini ileri sürmüştü. Bu vesileyle Avusturya ve Almanya'nın Rus taleplerine karşı çıkmadığının altı çiziliyor, İngiltere'ye imalı göndermelerde bulunuluyordu⁶¹.

Trablusgarp Savaşı Sırasında Rus Büyükelçisi Çarıkov'un Osmanlı Hükümeti'ne Destek Teklifi Karşılığında Boğazlar Bölgesinde Üs ve Ayrıcalık Talebi

Üçlü İttifak Devletleri arasında yer almasına karşın İtalya; İngiltere ve Fransa ile ayrı ayrı antlaşmalar yaparak Rusya ile temaslara başlamıştı. Osmanlı devlet adamları bu dönemde Trablusgarp'ı işgal için diplomatic ve siyasi alt yapı kurma hazırlıkları yapan İtalya'dan çok Rusya'dan çekiniyorlardı. Öyle ki, bu dönemde Rus basınında İtalya ve Rusya arasında yakınlaşmaya dair belirtiler ortaya çıkınca Osmanlı Hariciye Nazırı, Boğazlar meselesinin yeniden gündeme getirileceğine dair duyularını ileterek İngiltere'den destek istedi⁶². Hariciye Nazırı'nın aldığı duyuların yanlış olmadığı 24 Ekim 1909 tarihinde Rusya ile İtalyan arasında yapılan *Racconigi Antlaşması* ile anlaşıldı. İlgili antlaşma kapsamında, İtalya Trablusgarp'a yönelik emellerinin tanınması karşılığında Rusya'nın Boğazlara yönelik tezlerini destekleme taahhüdünde bulunuyordu. Avusturya'nın ardından İtalya'nın da Rusların Boğazlara yönelik taleplerine yeşil ışık yakması Osmanlı Devleti'nin Almanlardan savaş malzemesi satın alarak Boğazlardaki tahkimatları güçlendirme çalışmalarına hız vermesine yol açtı. Ruslar bu durumu kendilerine karşı bir eylem şeklinde yorumlayarak protestoda bulundular ve hiç bir devletin, Karadeniz üzerinde hâkimiyet kurmasına müsaade etmeyeceklerinin altını çizdiler. Bu noktadan sonra Ruslar sözde ikmal maksatlı kullanılmak üzere İstanbul Kireçburnu'nda bir liman ve tersane kurmak için ayrıcalık da istediler. Doğal olarak Boğazlarda üs⁶³ elde etme anla-

59 Grey'den G. Lowther'e 17 Ağustos 1909, *BDOW, The Balkan Wars Part I The Prelude; The Tripoli War, Vol. IXI*, Edited by G.P. Gooch, D.Litt., F.B.A., and Harold Temperley, Litt.D., F.B.A, His Majesty's Stationery Office, London 1933, s. 50, No.41.

60 F. Bertie'den Grey'e 18 Ağustos 1909, *BDOW, Vol. IXI*, s. 51, No.43.

61 O'Beirne'den Grey'e 25 Ağustos 1909, *BDOW, Vol. IXI*, s. 54, No.47.

62 G. Lowther'dan Grey'e 16 Ekim 1911, *BDOW, Vol. IXI*, s.308, No.284.

63 Sazanov, gayri resmi düzeyde ve ılımlı bir üslupla donanmalarının ikmali için Boğazlarda üslere

mına gelecek bu talepler Osmanlı Hükümeti tarafından hemen geri çevrildi⁶⁴.

Gerek Büyük Devletlerin yaklaşımı gerekse Osmanlı Devleti tarafından alınan tedbirler, Rusların Karadeniz donanmalarını güçlendirmedikçe hedeflerine ulaşamayacaklarını göstermekteydi. Bu amaçla Rusya'da 1910 yılı içerisinde Karadeniz'e açılacak üç dretnot inşasına yönelik bir program hazırlandı. Yalnız bu gemiler en iyi ihtimalle 1915-1917 yılları arasında Karadeniz'e çıkabileceklerdi⁶⁵. Buna karşın Osmanlı Devleti bir yandan Boğazlardaki tahkimatları güçlendirirken diğer yandan savaş gemileri ve deniz araçları satın alarak Karadeniz'deki dengenin bozulmasını engellemeye çalışacaktı.

1911 yılında Sazanov'un, yaklaşık dört ay süren ağır hastalığı nedeniyle siyasi sahlardan çekildiği dönemde Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Neratov II. Nikola'nın onayı ve Paris Büyükelçiliği'ne atanan İzvolski'nin desteğiyle Boğazlarda statüko değişikliği için teşebbüslerde bulundu⁶⁶. Ona göre gerekirse Rusya 1900 yılında Osmanlı Devleti'nden elde ettiği demiryolu imtiyazından dâhi feragat etmeliydi. Büyük Devletler arasında Fas Bunalımı nedeniyle yaşanan kaotik ortam⁶⁷ ve İtalya'nın Trablusgarp'a yaptığı çıkarma Neratov'a beklediği fırsatı sunacaktı. 2 Ekim 1911 tarihinde Çarıkov'a bir talimat gönderen Neratov, Boğazlara dair önerilerini Osmanlı Hükümeti'ne sunmasını emretti⁶⁸. Söz konusu öneriler Rus savaş gemilerinin Türkiye ile aynı koşullarda Boğazlardan yararlanabilmesini kapsamaktaydı. Bu şekilde "Rusya Boğazların efendisi olacaktı". Bahsi geçen talimatın ardından Çarıkov'a Osmanlı Hükümeti'ne sunmak üzere muhtelif taslaklar gönderildi. Yalnız bu taslaklar sonradan Çarıkov'un da itiraf ettiği gibi üstü kapalı ifadeler barındırıyordu. Çarıkov'a gönderilen 2, 7 ve 12 Ekim 1911 tarihli talimatlarla Osmanlı Hükümeti'ne Rus tezlerini iletme ve taraflar arasındaki sorunları gündeme getirerek durumdan avantaj sağlama görevi verilmişti⁶⁹. Bu arada Neratov, Petersburg'da Fransız Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmede gayri resmi temaslarda bulunarak Boğazlara ilişkin planlarını tartışmaya açmak istediklerini açıkladı. Plana göre Rusya, İstanbul ve çevresinde Türkiye'nin pozisyonu koruyacağına dair garanti veriyor, Boğazlara üçüncü bir gücün saldırması hâlinde yardım taahhüdünde bulunuyor buna karşılık kendi savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine izin verilmesini talep ediyordu. Ayrıca Ruslar, Anadolu-Transkafkasya Demiryolu hakkında yapılan sözleşmeyi Türkiye lehine gözden geçirilebileceklerine, Kapitülasyonları tartışabileceklerine, Balkanlarda statükonun korunması hususunda destek sağlayacaklarına

ihtiyaç duyduklarını İngiliz yetkililere sık sık iletliyordu. Sean McMeekin, *I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara 2013, s.121.

64 Aslanova, a.g.e., s. 120-121.

65 Aslanova, a.g.e., s. 132.

66 Taylor, a.g.e., s. 474-475.

67 Fay, a.g.e., s. 414.

68 Topmkins, a.g.t., s. 235-236.

69 Aslanova, a.g.e., s. 130-134.

Gazi

Akademik
Bakış

161

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

dair garanti veriyorlardı. Her ne kadar Çarıkov, İngiltere ve Fransa'nın onayını alarak bu planları şekillendirdiklerini Sadrazam'a iletse de bahsi geçen devletlerin bu teşebbüsten henüz haberleri yoktu⁷⁰. Rusya bir yandan Boğazları savaş gemilerine açarken diğer yandan Balkanlarda kurulacak ittifak sayesinde Avusturya'ya karşı bir cephe meydana getirecek ve tabiri caizse "bir taşla iki kuş vuracaktı"⁷¹. Bu arada İtalya Trablusgarp'ı işgal edebilmek için çeşitli bahaneler yaratarak Osmanlı Devleti ile gerilimi tırmamış ve 14 Ekim 1911 tarihinde hedefine ulaşabilmek amacıyla harekete geçmişti⁷². Bu karışıklıktan istifadeyle Neratov, Boğazlarla ilgili teşebbüsleri konusunda İngiltere'den destek istedi. Fakat Grey yaklaşık 3 yıl önce hükümetinin tasvibiyle iletildiği memoranduma atıfta bulunarak aynı şekilde hükümetine danışmadan bundan öte bir cevap veremeyeceğini açıkladı.

Ayrıca Grey, Türk toprak bütünlüğünün garantisine dair sorumluluğu üstlenmenin sakıncalarına dikkat çekmekteydi. Buna karşılık Rus yetkililer, toprak bütünlüğüne dair garantinin sadece İtalya ile Osmanlı Devleti arasındaki savaş dönemine mahsus olduğunu vurguluyorlardı⁷³. Son derece endişelenen İngilizler, Rusların Türkiye'ye yazılı bir taahhütte bulunup bulunmadığını öğrenmek istiyorlardı⁷⁴. 24 Ekim 1911 tarihinde Rus Dışişleri Bakanı, Büyükelçileri tarafından Sadrazam'a şahsi mahiyette önerilerde bulunulduğunu ve bu önerilerin hükümetinin resmi politikasını yansıtmadığını ileri sürdü. Rus Dışişleri Bakanı'nın bu görüşmeleri sırasında Boğazlarda statüko değişikliği için müttefiklerinden destek istemesi ise şüphe uyandırmaya yetiyordu⁷⁵. İzvolski'nin ısrarlarına rağmen Boğazlar rejiminin değiştirilmesi hususunda İngilizler geri adım atmıyor, Fransızlar bile Ruslara "tam hareket özgürlüğü" tanımaya niyetli görünmüyorlardı⁷⁶. Bu hengâmede Sırbistan ve Bulgaristan, Çarıkov tarafından sunulan önerilere karşı protestoda bulundu. Neticede Fay ve Tompson'un tabiriyle Çarıkov "günah keçisi" ilân edilmek suretiyle meselelerin üzeri kapatıldı⁷⁷.

Osmanlı Hükümeti gayri resmi Rus tekliflerini ciddiye almayarak Almanya'nın, arabuluculuğu ile Trablusgarp meselesini çözmeyi hedefliyordu. Durumun farkında olan Ruslar ise tekliflerinin İttihatçılar tarafından kabul edilmeyeceğinin farkındaydılar⁷⁸.

70 A. Nicolson'dan Grey'e 10 Ekim 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.311, No.289.

71 Taylor, a.g.e., s. 475.

72 Hale Şivgin, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, 2. Baskı, Ankara 2006, s. 50-57.

73 Grey'den O'Beirne'e 28 Ekim 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.308, , No.291.

74 Grey'den G. Lowther'a 23 Ekim 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.313-14, No.292.

75 O'Beirne'den Grey'e 24 Ekim 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.314, No. 293.

76 Tompkins, a.g.t., s. 238-239.

77 Fay, a.g.e., s. 415, Gooch, *History of Modern Europe, 1878-1919*, Cassell and Company LTD, London 1923, s. 488; Tompson, a.g.t., s. 239-241.

78 Rus Büyükelçisi bu mesele hakkında Büyük Devletlerin onayını aldığını savunmasına karşın

Trablusgarp Savaşı sırasında E. Grey, hem İtalya'ya hem de Osmanlı Devleti'ne baskıdan kaçınarak Aehrenthal'in tavsiyeleri doğrultusunda beş devletin işbirliği ile en makul çözümün bulunmasını arzuluyordu⁷⁹. Başlangıçta sömürgelerindeki Müslümanlardan dolayı Türkiye'nin desteklenmesinden yana tavır sergileyen İngiliz Deniz Bakanı Churchill, Trablusgarp Savaşı'ndan üç gün önce fikir değiştirerek "ahlâki olsun olmasın her açıdan İtalya'nın Türkiye'ye tercih edilmesi gerektiğini" savunmaya başlamıştı⁸⁰. Fransızlar da gelinen aşamada Türkiye'nin üçüncü bir gücün tarafsızlığını ihlâl etmeksizin herhangi bir ittifak yapamayacağını ileri sürüyorlardı⁸¹. İngiltere ve Fransa'nın Trablusgarp Savaşı'ndaki tercihinin tarafsız kalmak olduğu gayet açıktı. Boğazları geçmeyeceğine dair İtalyanlardan taahhüt alan Büyük Devletler, aksi gerçekleşse dâhi herhangi bir müeyyide uygulama niyetinde değillerdi⁸². Bu şartlar altında Trablusgarp'ı kapsamasa da Avrupa'da kalan Osmanlı topraklarına dair garanti vermeyi vaat eden tek devlet Rusya idi.

4 ve 12 Kasım 1911 tarihlerinde Çarıkov, Sadrazam'a tekrar tekrara başvursa da beklediği sonucu alamadı⁸³. Fakat devreye giren İngilizler, hiç bir devletin, savaştan taraflarla bu tür yakın siyasi ilişkiler geliştirmesine sıcak bakmıyorlardı. Üstelik Avusturya Hükümeti de artık İngilizlerle aynı fikirdeydi. Onlara göre Boğazların hangi koşullarda kapatılıp açılacağı Büyük Devletler arasında tartışılmalı ve karara bağlanmalıydı⁸⁴.

İstanbul'un uluslararası bir statüye bağlı şekilde yönetilmesine ya da serbest bir limana dönüştürülmesine de karşı çıkan İngilizler açısından Boğazlar konusunda 1908 formülü geçerliliğini koruyordu⁸⁵. İngilizlerin kolaylıkla taviz vermeyeceğini anlayan İzvolski, Fransız Dışişleri Bakanı M. de Selves'e özel bir mektup yazarak Boğazlar bölgesinde Rusya için hareket özgürlüğü ta-

İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda A.N. ve E.G. bunun tam tersi olduğunu not olarak tutanağa eklemişlerdi. G. Lowther'dan Grey'e 25 Ekim 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.315, No. 295.

79 Grey'den F. Cartwright'a 26 Ekim 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.317, No.297.

80 Heller, a.g.e., s. 215-216.

81 Grey'den Carnegie'e 26 Ekim 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.317, No.298.

82 Önder Kocatürk, *Osmanlı İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914)*, C.I, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2013, s. 351.

83 Rus Hükümeti 1900 yılında elde ettiği demiryolu imtiyazından vazgeçtiğini, söz konusu demiryolunu yapacak olanlara engel çıkarmayacağını, Boğazlar rejiminin devamı için Osmanlı Hükümeti'ne yardımda bulunacağını, tehdide maruz kalması hâlinde bu topraklar ve bitişindeki araziye koruyacağını vurguluyor ve bu hükmün hayata geçirilebilmesi amacıyla Rus savaş gemilerinin hem barış ve hem de savaş durumlarında Boğazlardan geçebilme ayrıcalığını -ilgili devletlerin onayına sunulmak üzere- talep ediyordu. 27 Kasım 1911 tarihinde Hariciye Nazırı'na sunulan son taslakta ise Ruslar, Balkanlarda statükonun korunması için aracılık yapacaklarını, kapitülasyonların kaldırılması konusunda Osmanlı Hükümeti tarafından sunulan tasarılar olumlu yaklaşacaklarını beyan etmişlerdi. Bayur, a.g.e., C. II, K.I, s. 138-160; G. Lowther'dan Grey'e 6 Kasım 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.320-321, No. 303.

84 Grey'den E. Goeschen'e 6 Kasım 1911, *BDOW*, Vol. IX/1,s.321, No.304.

85 Heller, a.g.e., s. 238.

Gözi

Akademik
Bakış

163

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

nınmasını istedi. İngiliz yetkililerle sürekli irtibat hâlindeki Fransızlar da ancak Grey tarafından sunulan 1908 formülüne uygun bir şekilde destek sağlayabileceklerini bildirdiler⁸⁶. Bu arada Trablusgarp'ta zorlanan İtalyanlar, Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alarak baskılarını artırıyorlardı. Çanakkale Boğazı'na yönelik bir saldırı ile Türk donanmasını imha edebilmek amacıyla Rusya'dan aradığı desteği bulamayan İtalyan Hükümeti⁸⁷ baskılar karşısında Büyük Devletlerin özel çıkarlarının olduğu bu bölgeye yönelik herhangi bir operasyon yapmayacağını açıklamak zorunda kaldı⁸⁸. Buna rağmen İtalyanların Çanakkale ablukasını ve bombardımanını bir süre daha kesilmedi.

İtalyanların ablukasını ve bombardımanını karşısında Osmanlı Devleti'nin Boğazları kapatmayı gündeme alma çabası ise Büyük Devletler tarafından tepkiyle karşılandı. Sadece Avusturya Dışişleri Bakanı, Boğazlara yönelik taarruz karşısında Türkiye'nin, savunma amaçlı tedbir alma hakkı bulunduğunu dile getirmekteydi⁸⁹. Boğazların kapanmasından en çok etkilenecek olan Rusya, Türkiye'nin sadece savaştığı İtalya'ya karşı tedbir alabileceğini ileri sürüyordu⁹⁰.

25 Kasım 1911 tarihinde Osmanlı Hariciye Nazırı Asım Bey, Rusya'nın talepleri konusunda İngiltere'den destek istediye de İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi'nin 1908 formülü dışında herhangi bir destek sağlamayacakları şeklindeki açıklamaları beklenen desteğin sağlanamayacağını gösteriyordu⁹¹. Nitekim Grey, uluslararası antlaşmalar ve pratikler doğrultusunda Türkiye'nin ancak tarafsız devletlerin haklarına zarar vermemek kaydıyla gerekli tedbirleri alma hakkının bulunduğunu savunuyordu⁹². Aynı fikre sahip Rus Hükümeti daha da ileri giderek⁹³ Boğazlar kapatıldığı takdirde İtalya muhatap alınmaksızın sadece Türkiye'ye nota verilmesinin yeterli olacağını iddia ediyordu⁹⁴.

Rus Hükümeti'nin Boğazların kapatılma ihtimalini gözönünde bulundurarak Osmanlı Hükümeti üzerinde baskı kurmayı tasarladığı sıralarda Çarıkov, Boğazlar Rus savaş gemilerine açıldığı takdirde Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruyacaklarına dair taahhütlerde bulunuyordu⁹⁵. İşin aslı Osmanlı Hükümeti gelişmeleri okuyabiliyor fakat içerisinde bulunduğu koşullardan dolayı

- 86 Grey'den F. Bertie'ye 18 Kasım 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.323, No.309; Bayur, a.g.e., C. II, K.I, s. 135-136, 162.
- 87 G. Lowther'dan Grey'e 7 Kasım 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.322, No.306.
- 88 O'Beirne'den Grey'e 12 Kasım 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.322, No. 307.
- 89 F. Cartwright'tan Grey'e 22 Kasım 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.326, No.315.
- 90 G. Buchanan'dan Grey'e 22 Kasım 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.327, No.316.
- 91 G. Lowther'dan Grey'e 25 Kasım 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.329, No.319.
- 92 Grey'den F. Cartwright'a, 25 Kasım 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.330, No.320.
- 93 Bildiri 24 Kasım tarihli olsa da 26'sında iletildi. Rusya Büyükelçiliği'nden 26 Kasım 1911 tarihli bildiri, 26 Kasım 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.322, No.306.
- 94 G. Buchanan'dan Grey'e 30 Kasım 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.338, No.331.
- 95 Bu tekliflerin temelinde Osmanlı Devleti'nin Karadeniz filosunun, Rus Karadeniz filosundan daha üstün olduğuna dair düşünce etkili idi. Arslanova, a.g.e., 135-136.

Gazi

Akademik
Bakış

164

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

hareketlerini kısıtlamak zorunda kalıyordu. Rus tekliflerini inandırıcı bulmayan Osmanlı Hükümeti, Rusya'nın ittifak teklifini resmileştirdiğini Grey'e bildirmek suretiyle denge sağlamaya çalışıyordu⁹⁶. İngilizler buna dair kuşkuları sahiplerse de 8 Aralık 1911 tarihinde Novoe Vremya'nın, Rusların tekliflerini henüz resmileştirmediklerini ve Çarıkov'un Türklere yardım eli uzatılmasından yana olduğunu yazması zihinleri biraz daha bulandırdı⁹⁷. Fakat bu arada tedavi gördüğü İsviçre'den Paris'e geçen Sazanov, Çarıkov'a gönderdiği talimatla "Boğazlar konusunda yaptığı görüşmelerin özel bir nitelikte olduğunu ve taahhütlerine bir anlam yüklenmemesi gerektiğini" bildirdiği gibi 9 Aralık 1911 tarihinde Le Matin ve LeTemps'e yaptığı açıklamalarla çıkan haberleri tekzip etti. Sazanov, Boğazlara torpil yerleştiren Türkiye'nin Rus ticaret gemilerine zarar verme ihtimalini göz önünde bulunduran Çarıkov'un, merkezden resmi bir talimat almaksızın Sadrazam ile görüştüğünü ileri sürmekteydi⁹⁸. Açıkça dillendirmese de Sazanov sözkonusu teklifi "İzvolski-Çarıkov entrikası" olarak değerlendirmekte ya da o şekilde bastırmaktaydı. Diğer yandan teklif Osmanlı Hükümeti'ne sunulmadan önce Çar'ın onayının alınmış olması⁹⁹ ve Sazanov'un ustaca müdahaleleri sürecin danışıklı bir dövüş olduğuna işaretti.

Sazanov'un, Çarıkov'un önerisinin hükmünü yitirmesine sebep olan tekzibi sonrasında Osmanlı Hükümeti rahat bir nefes almıştı¹⁰⁰. 13 Aralık 1911 gecesi Hariciye Nazırı ile görüşen Rus Büyükelçisi, mevcut koşullar altında Türkiye'yi rahatsız edebilecek önerileri sunmak istemediğini vurgulayarak Boğazlardan geçiş meselesini gündemlerinden çıkardıklarını açıkladı¹⁰¹. Bundan iki gün sonra merkezden aldığı talimatla Çarıkov, Osmanlı Hükümeti nezdindeki temaslarını sona erdirmek zorunda kaldı¹⁰².

Balkanlarda statükoyu korumaktan vazgeçtiği için Rusya'nın, Çarıkov'un tekliflerini resmiyete dökemediği ileri sürülse de bu durum daha çok sürecin sonucu şeklinde değerlendirilebilir¹⁰³. Nitekim Sazanov'un, açıklamalarının aksine dönemin kaynakları, müttefiklerinden destek alamayan ve Osmanlı Hükümeti'nden de karşılık bulamayan Çarıkov'un merkezin bilgisi dâhilinde hareket ettiğini göstermektedir. Açıkçası konjonktürel sebeplerle Rusya, İngiltere ile karşı karşıya gelme riskini göze alacak kadar¹⁰⁴ kararlı ve güçlü değildi. Öyle ki, Sazanov bir kaç ay sonra "Türk yanlısı" şeklinde nitelendirdiği Çarıkov'un, talimatlar dışında inisiyatif kullanarak Boğazlara ilişkin tekliflerde

96 Grey'den G. Lowther'a 1 Aralık 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.340, No.335.

97 G. Buchanan'dan Grey'e 11 Aralık 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.349, No.345.

98 Bayur, a.g.e., C.II, K.I, s. 160-161; Bayur, a.g.m., s. 167-168.

99 Taylor, a.g.e., s. 474-477.

100 G. Lowther'dan Grey'e 11 Aralık 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.350, No.347.

101 G. Lowther'dan Grey'e 14 Aralık 1911, *BDOW*, Vol. IX/1, s.350, No.348.

102 Aslanova, a.g.e., 136.

103 Bayur, a.g.e., C.II, K.I, s. 167-169.

104 Aslanova, a.g.e., 137.

Geri

Akademik
Bakış

165

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

bulduğunu bir kez daha tekrarlama ihtiyacı duyacaktır¹⁰⁵. Merkezden aldığı talimatlar doğrultusunda temaslarda bulunan Çarıkov'un, teşebbüslerinden sonuç alınamayınca kendisine yaptığı görüşmelerin özel mahiyette olduğu bildirilmiş, Sazanov'un sahaya dönmesi ve profesyonel hamleleri sayesinde konu kapatılmıştı. Fakat İtalyanların Çanakkale önlerine gelişiyle birlikte Ruslar yeniden devreye gireceklerdi.

17-18 Nisan 1912 gecesi bir İtalyan gemisi kendisine ateş açıldığı gerekçesiyle Çanakkale tahkimatlarını bombardımana başladı. Yaklaşık iki saat süren müsademenin ardından bir İtalyan zırhlısı batarken, diğer bir İtalyan gemisi hafif hasar alarak geri döndü. Güvenlik kaygıları artan Osmanlı Hükümeti'nin, Çanakkale Boğazı'nı kapatmaktan başka seçeneği kalmadı¹⁰⁶.

Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafsızlığını bildiren İngiltere'yi İtalya'nın saldırısından sorumlu tutmaktaydı¹⁰⁷. Oysa Büyük Devletlerin tamamı Boğazların derhal ticarete açılmasını ve İtalyan saldırısından önceki geçiş rejiminin uygulanmasını istiyorlardı¹⁰⁸. Ancak İtalyanlar Rodos ve On İki Ada'yı işgalleri ile Doğu Akdeniz'de dengeleri değiştirmeye başladıklarında¹⁰⁹ İngilizler, özel mahiyette uyarılarda bulunarak Çanakkale Boğazı'na yönelik herhangi bir eyleme karşı olduklarını vurguladılar. Akabinde İtalyanlardan İzmir'e tasarladıkları saldırıdan vazgeçmeleri istendi¹¹⁰.

Osmanlı Hükümeti'ne müracaatla tehlikenin geçtiğini ileri süren Ruslar ise Boğazların açılmasını, aksi hâlde ticari açıdan büyük zarar göreceklarını ve bunun tazminini talep edeceklerini vurguluyorlardı¹¹¹. İngilizler de Boğazların kapatılmasından sonra gemi sahiplerinin toplamda yaklaşık 100.000 pound (günlük 9,000 pound) civarında kaybının olduğunu altını çizerek¹¹² Boğazların derhal açılması gerektiğini sert bir nota ile Osmanlı Hükümeti'ne iletiler¹¹³.

29 Nisan 1912 tarihinde Mahmut Şevket Paşa, İngiliz Askerî Ataşesi Binbaşı, Tyrell ile görüşmesinde "gayet öfkeli bir ses tonu ve tavırla" savaşın sorumlusunun İtalya'nın, Trablusgarp'ı işgaline ve Çanakkale Boğazı'nı ablu-

105 G. Buchanan'dan A. Nicolson'a 21 Mart 1912, *BDOW*, Vol. IX/1, s.561, No. 568.

106 Grey'den G. Lowther'a, Grey'den Rodd'a 18 Nisan 1912, (*BDOW*), Vol. IX/1, s.386,7, No.392,95; Cemalettin Taşkıran, *Ürkek Bir Siyasetin Tarih Öündeki ağır Vebalı Oniki Ada Hatalı kararlar, Acı kayıplar*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2007, s. 100-102.

107 Heller, a.g.e., s. 195-196.

108 Grey'den G. Lowther'a, 20 Nisan 1912, *BDOW*, Vol. IX/1, s.388, No.396.

109 Heller, a.g.e., s. 196.

110 Grey'den R. Rodd'a, 22 Nisan 1912, *BDOW*, Vol. IX/1, s.388, No.397.

111 Grey'den G. Buchanan'a 20 Nisan 1912, *BDOW*, Vol. IX/1, s.389, No.398.

112 Sadece Boğazları kapatma kararının alındığı tarihlerde dâhi yaklaşık 7 milyon pound değerinde dayanıklı olmayan yük taşıyan 130 İngiliz Buharlı gemisinin Çanakkale Boğazı önünde bekletildiği ileri sürülmekteydi. Kocatürk, a.g.e., s.367.

113 Grey'den G. Lowther'a, 30 Nisan 1912, *BDOW*, Vol. IX/1, s.390, No.399.

kasına göz yuman İngiltere ve Fransa olduğunu açıkça vurgulasa da¹¹⁴ baskılara dayanamayan Osmanlı Hükümeti 1 Mayıs 1912 tarihinde mayınların temizleneceğini ve Boğazların açılacağını bildirdi¹¹⁵. Bu safhada İtalyanlar On İki Ada'yı işgale odaklanırken baskılara dayanamayan Osmanlı Hükümeti 20 Mayıs 1912 tarihinde Boğazları açmak zorunda kaldı¹¹⁶.

Trablusgarp Savaşı sırasında kısa bir süreliğine de olsa Boğazların kapalı kalması Rusya'nın bir kez daha statüko değişikliği için zemin yoklamasına yol açtı. Fakat Ruslar, Fransızlar aracılığıyla Boğazlar hakkındaki fikirlerini öğrenmek istedikleri İngilizlerin, siyasi çizgilerini koruduğunu anladıklarından¹¹⁷ konuyu kapattılar. Müttefiklerine meseleyi bir daha açmayacağına dair taahhütte bulunan¹¹⁸ Sazanov, Balkan Savaşlarından bir gün önce sadece Boğazlarda değil Balkanlarda da statükonun korunmasına odaklandıklarını ileri sürüyordu¹¹⁹. Sazanov'un bu sözlerinde samimi olmadığı Balkan Savaşları sırasında daha açık bir şekilde görülecekti.

Balkan Savaşlarından I. Dünya Savaşı'na Kadar Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul'a Yönelik Politikası

Balkan Savaşları başlar başlamaz Sazanov, İngilizler nezdinde temaslarda bulunarak Yunanlıların Boğazların kapatılmasına yol açabilecek tarzda eylemlerinin engellenmesini istedi. Bu konuda Yunanistan taahhütte bulunduğu takdirde savaş boyunca Osmanlı Devleti'ndeki menfaatleri Rusya tarafından üstlenilecekti¹²⁰. Rusya'nın ricasıyla Grey; önemli miktarda Rus tahılının ve aynı oranda yükün heba olacağı gerekçesiyle Boğazların açık kalması gerektiğini bildirerek Yunanistan Hükümeti'ne hafif bir uyarıda bulundu¹²¹. Yunanlıların, 1912 yılı Ekim-Kasım ayları içerisinde Gökçeada ve Bozcaada dâhil olmak üzere Ege adalarını işgali ve 16 Aralık 1912 tarihinde gerçekleşen İmroz Deniz Muharebesi sonucunda Osmanlı donanmasının zayıf olduğunun görülmesi üzerine İngilizler devreye girdiler. 20 Aralık 1912 tarihinde Grey görüştüğü Venizelos'a Ege adalarının işgali konusunda hareket serbestisi tanıırken, Boğazlara yönelik bir eylemden kaçınılması konusunda sert uyarılarda bulundu¹²².

114 Binbaşı Tyrell'den G. Lowther'a 29 Nisan 1912, G. Lowther'dan Grey'e 1 Mayıs 1912, *BDOW*, Vol. IX/1, s.392, No.403 ve eki.

115 G. Lowther'dan Grey'e 1 Mayıs 1912, *BDOW*, Vol. IX/1, s.350, No.402; Şıvgın, a.g.e., s.127-137.

116 Necdet Hayta, *Ege Adaları Sorunu 1911'den Günümüze*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s. 35.

117 Cambon'un 1912 Haziran ayında yapılacak bir konferansta Boğazlar meselesini görüşme teklifi Grey tarafından geri çevrilmişti. Grey'den F. Bertie'ye 10 Haziran 1912, *BDOW*, Vol. IX/1, s.398, No.410.

118 Buchanan'dan Grey'e 18 Ağustos 1912, *BDOW*, Vol. IX/1, s.615-7, No. 620.

119 Grey'den F. Cartwright'a 7 Ekim 1912, *BDOW*, Vol. IX/1, s.741, No. 798.

120 Grey'den Buchanan'a 25 Ekim 1912, *BDOW*, *The Balkan Wars Part II The League and Turkey*, Vol. IX/II, Edited by G.P. Gooch, D.Litt., F.B.A., and Harold Temperley, Litt.D., F.B.A, His Majesty's Stationery Office, London 1934, s.51, No. 68.

121 Grey'den Buchanan'a 22 Ekim 1912, *BDOW*, Vol. IX/II, s. 44, No. 56.

122 Grey'den F. Elliot'a 20 Aralık 1912, *BDOW*, Vol. IX/II, s.305, No. 405.

Gazi

Akademik
Bakış

167

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

Rusya ise Yunanistan'ın Ege adalarını işgaline de karşıydı. Müttefiklerinin Yunanistan yanlısı tutumu nedeniyle Ruslar, en azından Çanakkale Boğazı'nın yakın çevresinde bulunan dört adanın tarafsız hâle getirilmesini önerdiler. Görünürde Boğazların kapanmasına yol açabilecek çatışmaları önleyebilmek amacıyla söz konusu öneriyi gündeme getiren Ruslar¹²³ hedeflerindeki bu bölgeye demografik avantaja sahip Yunanistan'ın yerleşmesini istemiyorlardı. I. Balkan Savaşı esnasında Rus Dışişleri Bakanı, İstanbul'u hedef haline getirebilecek olan Bulgaristan'a kesinlikle karşı koyacaklarını açıklayarak bu konuda müttefiklerinden destek istedi¹²⁴. Bu tarihlerde Ruslar, Boğazların Almanya destekli Bulgaristan yerine zayıf Osmanlı Devleti'nde kalmasını daha yararlı görüyorlardı¹²⁵.

Fransız Hükümeti de Bulgaristan'ın İstanbul'u işgaline farklı sebeplerle karşıydı. Şöyle ki, Fransız Dışişleri Bakanı Cambon Bulgarların, durduruldukları Çatalca hattından İstanbul'a ilerlemeleri hâlinde Rusların Hristiyanları koruma gerekçesiyle şehre girmelerinden kaygı duyuyordu. Rusların İstanbul'da yalnız bırakılmamaları gerektiğini vurgulayan Cambon'u, Grey de destekliyordu. Neticede sorun daha da karmaşıklaşmadan üç müttefik ortak bir paydada buluşmayı başardı. Buna göre Bulgarların İstanbul'u ele geçirmeye teşebbüs etmeleri hâlinde Büyük Devletler, Boğazlara doğru ilerleyecek ve koruma sağlama gerekçesiyle şehre girmelerine izin veren bir ferman isteyeceklerdi¹²⁶. Diğer yanda İngilizler, Bulgarların İstanbul'a doğru ilerlemeleri hâlinde Rusların tek başlarına duruma müdahale etmelerinden endişeleniyorlardı. Hakikaten 20 Ekim 1912 tarihinde Rus Bahriye Nazırı tarafından Karadeniz Donanma Kumandanı'na gönderilen talimatta, yaşanan karışıklıklardan dolayı donanmanın İstanbul'a gönderilebileceği vurgulanırken hazırlıkların yapılması isteniyordu¹²⁷. 3-4 gün sonra iki Rus savaş gemisi İstanbul'a doğru harekete geçtiyse de Fransız ve İngilizlerin arzuları doğrultusunda Büyük Devletler uzlaşmaya vararak üçer gemiden oluşan bir filoyu İstanbul'a gönderme kararı aldılar. Gemilerde bulunan yaklaşık 2.250 asker bir kaç top ve mitalyözle karaya çıkarıldı¹²⁸. Ayrıca Bulgaristan İstanbul'a girmemesi konusunda sert bir şekilde uyarıldı¹²⁹.

Bulgar tehdidi karşısında Türklerin geçici de olsa İstanbul'u tahliye etmeleri hâlinde Karadeniz Rus filosunun hızla başkente ulaşacağını ve statükoyu değiştireceğini düşünen Avusturya'nın, Boğazları Balkan devletlerine ya

123 Grey'den F. Cartwright'a 18 Aralık 1912, *BDOW*, *Vol. IX/II*, s. 295-6, No. 394; Grey'den R. Rodd'a 9 Ocak 1913, *BDOW*, *Vol. IX/II*, s. 378, No. 474.

124 Grey'den Ironside'a 28 Mart 1913, *BDOW*, *Vol. IX/II*, s. 619, No. 723.

125 Aslanova, a.g.e., s. 139-140.

126 Grey'den F. Bertie'ye 1 Nisan 1913, *BDOW*, *Vol. IX/II*, s. 636, No. 788.

127 Aslanova, a.g.e., 140-141, 146.

128 679 Alman, 530 Fransız, 200 İngiliz, 200 Rus, 122 Avusturyalı, 100 İtalyan, 70 Amerikalı denizci dışında kalan 349 nefer İspanya, Romanya, Flemek, İsveç ve Norveçli idi. Bayur, a.g.e., C. II, K. II, s. 124.

129 Aslanova, a.g.e., 141-142.

da Rusya'ya bırakmak yerine uluslararasılaştırmayı önermesi de ayrıca dikkate değerdi¹³⁰. Ancak Bakan Savaşları boyunca Boğazlar meselesi her gündeme getirildiğinde İngilizler 1908 formülüne bağlı olduklarını tekrarlayacaklardı¹³¹.

Türklerin Avrupa'dan çıkarılmasını¹³² fakat Bulgaristan'ın İstanbul'u ele geçirmesini istemeyen Büyük Devletler, II. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı kuvvetlerinin, Edirne kurtarma harekâtına da karşı çıktılar. Notaları etkili olmayınca bu kez Büyük Devletlerden müteşekkil müşterek donanmanın, Boğazlardan geçerek bir gövde gösterisi ile baskı yapması planlandı. Almanya'nın itirazı nedeniyle bu gösteri yapılamadıysa da bu kez Ruslar, Doğu Anadolu'ya yönelik bir operasyonla Osmanlı Hükümeti'ni durdurabileceklerini beyan ettiler. Fakat İngilizler, karışıklıklara yol açabileceği gerekçesiyle Türkiye'ye yönelik bu operasyona karşı çıktılar¹³³. Edirne'nin geri alınması Üçlü İtilaf Devletleri tarafından sineye çekildiyse de Balkan Savaşlarından sonra yaşanan Sanders Krizi ile Boğazlar meselesi bir kez daha nüksedecekti.

1913 yılı sonlarına doğru Alman General Liman Von Sanders'in İstanbul'a I. Kolordu Komutanı olarak atanması¹³⁴ İngiltere ve Rusya'da çok ciddi kaygı yarattı. 2 Aralık 1913 tarihinde Grey, "Boğazların anahtarının pratikte Almanlara verilmesine neden olabilecek" bu atama için yapılan sözleşmenin detaylarını öğrenmek amacıyla teşebbüste bulundu. Üç devletin ortak hareket ettiklerinin göstergesi olmak üzere İngiliz, Fransız ve Rus temsilciler Osmanlı Hükümeti'nden bu konuda açıklama bekliyorlardı¹³⁵. Bununla birlikte Rus Hükümeti, öncelikle Almanlar nezdinde "dostça münasebetlerle" durumu öğrenmeye çalışacaktı¹³⁶.

Sanders'in Yüksek Askerî Şura üyesi olarak askerî sorunlarla, atama ve terfilerle ilgilenecek olması nedeniyle harekete geçen Ruslar, Almanya ve Osmanlı Devleti nezdinde resmi temaslarla bu atamayı durdurmaya çalıştılar. Fakat bu fırsattan istifade ile Rusların, bir kez daha Boğazlardan savaş gemilerinin geçişini gündeme getirmeleri hâlinde dâhi İngilizler 1908 formülü doğrultusunda hareket edeceklerdi. İngilizlerin, Sanders'in atamasına karşın herhangi bir talepleri yoktu. Zira İngilizler, Amiral Limpus'un bir süredir Osmanlı Devleti'nde Donanma Komutanlığı ve Müşavirliği yapması ve başta

130 G. Lowther'dan Grey'e 4 Kasım 1912, *BDOW*, Vol. IX/II, s.93, No.120.

131 Grey'den Buchanan'a 7 Nisan 1913, *BDOW*, Vol. IX/II, s.660-1, No.815.

132 Levent Yıkıcı, "İngiliz Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları (1912-1913)", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2018 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 131, 152-153.

133 Buchanan'dan Grey'e 23 Temmuz 1913, *BDOW*, Vol. IX/II, s.930-931, No.1173.

134 27 Ekim 1913 tarihinde Sanders ile Osmanlı Hükümeti arasında beş yıllık bir sözleşme imzalandı. Sanders 14 Aralık 1913 tarihinde İstanbul'a ulaştı. Önder Kocatürk, *Osmanlı İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914)*, C.II, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2013, s. 371-372.

135 Grey'den L. Mallet'a 2 Aralık 1913, *BDOW*, *The Near and Middle East on The Eve of War*, Vol. XI/1, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, H. M. Stationery Office, London 1936, s. 347, No. 387.

136 Grey'den L. Mallet'a 4 Aralık 1913, *BDOW*, Vol. XI/1, s. 355, No. 399.

Gazi

Akademik
Bakış

169

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

Vickers Armstrong olmak üzere İngiliz şirketlerinin elde ettikleri ayrıcalıklardan dolayı aşırı tepki göstermekten kaçınıyorlardı. Fransızlar da ilk etapta Türkiye'deki imtiyazlarından olsa gerek bu atamayı çok fazla ciddiye almamışlardı. Dolayısıyla bu konuyla daha çok Rusya ilgileniyordu. Osmanlı Hükümeti, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının Sanders'in başına getirileceği I. Kolordu Komutanlığı'na bağlı olmadığını bildirdiyse de bu atamadan dolayı Rusya oldukça rahatsızdı¹³⁷. Sazanov, Osmanlı Devleti'ne mali boykot uygulanması, büyükelçilerinin İstanbul'dan çekilmesi ve Anadolu'daki Osmanlı limanlarının geçici olarak işgal edilmesi gibi sert yaptırımlar önerdiği hâlde Rus Hükümeti, Almanya ile karşı karşıya gelme riskini göze alamazdı¹³⁸. Yine de Sazanov, Osmanlı Devleti üzerinde finansal baskı kurulmasında ısrarcıydı. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin talep ettiği gümrük vergisi artışına kapılar kapatılabilir ve diplomatik ilişkiler kesilebilirdi. Ayrıca Karadeniz ve Akdeniz'deki Osmanlı limanları işgal altına alınabilirdi. İngilizler böyle bir yaklaşımı benimsememekle birlikte ortak bir nota ile Osmanlı Hükümeti'ni uarmaya razı oldular¹³⁹. Fakat Osmanlı Hükümeti bu notayı da geri çevirdi¹⁴⁰.

15 Aralık 1913 tarihinde Osmanlı Hükümeti, İngiliz ve Fransız büyükelçilerine, Boğaziçi ve Çanakkale'nin kuşatılması hâlinde dâhi Sanders'in İstanbul'un kumandası üzerinde yetkiye sahip olmayacağını, yalnızca müfettiş olarak vazifesini sürdüreceğini bildirdi¹⁴¹. Almanlar da Sanders'in, donanmada Limpus'un sahip olduğuna benzer yetkilerle -hatta daha az öneme sahip bir mevkide- görev yapacağını ileri sürüyorlardı¹⁴².

13 Aralık 1913 tarihinde Üçlü İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki Büyükelçileri Sadrazam Sait Halim Paşa ile ayrı ayrı görüşerek Sanders'in sorumlulukları, özellikle Boğazlara dair yetkileri hakkında bilgi istediler. İki gün sonra Sadrazam, bu atamanın dâhili bir mesele olduğunu açıklamakla birlikte Sanders'e sadece bir kolordu kumandanı olarak Harp Okulu'nda yeniden organize, reform ve model bir bölük meydana getirme görevi verildiğini açıkladı. Sanders'in görevinin Boğazlarla alakalı olmadığını da altı çizildi¹⁴³. Diğer taraftan Almanya ile Rusya arasında yürütülen diplomatik temaslar sonucunda Sanders'in Harp Okulu Umumi Müfettişi olarak atanması hususunda uzlaşmaya varıldı¹⁴⁴. Ruslar, şeklen yetki değişikliğine gidilse de Sanders'in İstanbul'daki pozisyonunu

137 L. Mallet'tan Grey'e 3, 5 Aralık 1913, *BDOW*, Vol. XI, s. 354, 358, No. 396.408; Heller, a.g.e., s. 342.

138 Aslanova, a.g.e., s. 148 dipnot 162.

139 13-15 Aralık 1913 tarihleri arasında üç devlete mensup temsilciler Osmanlı Hükümeti'ni ayrı ayrı protesto etmişlerse de İngiliz ve Fransız notaları Ruslara oranla daha hafif hatta "telkin" şeklindeydi. Kocatürk, a.g.e., C.II, s. 372; Heller, a.g.e., s. 343.

140 Aslanova, a.g.e., s. 149 dipnot 163.

141 L. Mallet'tan Grey'e 15 Aralık 1913, *BDOW*, Vol. XI, s. 382, No. 430.

142 Grey'den E. Goschen'e 15 Aralık 1913, *BDOW*, Vol. XI, s. 383, No. 431.

143 Sanders'in aynı zamanda Yüksek Askerî Şura üyesi olarak görev yapacağı açıklandı. L. Mallet'tan Grey'e 15 Aralık 1913, *BDOW*, Vol. XI I, s. 385, No. 433; Bayur, a.g.m., s. 194-195.

144 G. Buchanan'dan Grey'e 7 Ocak 1914, *BDOW*, Vol. XI, s. 412-414, No. 463.

koruduğunu düşünüyor, fakat Almanya ile ilişkilerinin daha da kötüleşmemesi için durumu kabulleniyorlardı¹⁴⁵.

Sanders krizi sırasında Sazanov, Rusya'da üst düzey toplantılarda mümkün mertebe statükoyu korumaktan yana olduğunu açıklamaya karşın Boğazları ele geçirmeleri ile ilgili planın onaylanmasını istemekteydi. Ancak M. Kokovtsov başkanlığında toplanan konferansta, Berlin'de yürütülen müzakerelerden alınacak sonuca göre hareket edilmesi kararlaştırıldığından¹⁴⁶ bu mesele daha da büyümeden kapatıldı. Fakat Osmanlı Devleti'nin, İngiltere'den donanmaya yapacağı takviyeler Rusları yeniden endişelendirecekti.

İngiltere'den satın alınan Sultan Osman ve Reşadiye gemilerinin Osmanlı donanmasına katılması Rusların ani bir baskınla İstanbul'u ele geçirme düşüncelerini rafa kaldırmalarına neden olabilir hatta Karadeniz'de üstünlük Osmanlı Devleti lehine değişebilirdi. Bu nedenle Ruslar 1913 yılı sonlarında yeni bir programla Karadeniz'deki donanmalarını takviye kararı aldılar. Buna göre 1919 yılına kadar Karadeniz'de 8, Baltık Denizi'nde 12 savaş gemisi ile birlikte kruvazörler ve muhripler inşa edilecekti. Karadeniz donanması ile eş güdümlü bir şekilde Baltık donanması, Ege üzerinden Osmanlı Devleti'ni baskı altına alacak ve Rusya hedefine ulaşacaktı. Uzun vadeli bu programdan önce, 8 Şubat 1914 tarihinde Rusya'da genel bir Avrupa savaşının çıkması hâlinde İstanbul'a yönelik taaruzu görüşmek üzere Sazanov'un başkanlığında üst düzey bürokratların yer aldığı bir konferans toplandı. Bahsi geçen konferansta İstanbul'a yönelik amfibi tarzı bir operasyonun başarısız olacağı anlaşıldığından Rus birliklerini Karadeniz limanlarına çıkararak bir harekât düzenlenme planı masaya yatırıldı. Fakat bu planların da lojistik, levazım ve diğer teknik sorunlardan dolayı tatbik edilemeyeceği görülüyordu. Dolayısıyla Rusya'nın tarihi emellerine ulaşabilmesi için uzun yıllar geçmesi gerekebilirdi¹⁴⁷. Bu nedenle diplomatik temaslarla hedefe ulaşmakta fayda vardı.

3 Nisan 1914 tarihinde II. Nikola, İngiliz Büyükelçisi Buchanan ile hususi görüşmesinde Boğazlar meselesi üzerinde durarak son dönemlerde Boğazların kısa süreli de olsa iki defa kapatıldığını ve bunun kendileri açısından ciddi zarara yol açtığını ileri sürdü. Ayrıca Almanların bölgedeki etkilerini artırmaları müşterek menfaatleri açısından da tehlike yaratabilirdi¹⁴⁸.

145 Sazanov, gerek kendilerinin gerekse müttefiklerinin, Alman siyasi çevrelerinde yürüttükleri yoğun çabaların ve yaptıkları baskıların ancak yüzeysel bir yetki değişikliğini sağlayabildiğini itiraf etmektedir. Serge Sazanov, *Fateful Years 1909-1916*, Butler&Tanner Ltd, London 1927, s. 121-124.

146 *BDOW, The Last Years of Peace, Vol. X/II*, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Johnson Reprint Corporation, H. M. Stationery Office, London 1938, s. 779, No. 536.

147 Sazanov, a.g.e., s. 126-127; Bayur, a.g.m., s. 196-212.

148 William A. Renzi, "Great Britain, Russia, and the Straits, 1914-1915", *Journal of Modern History*, S.42, 1970, s. 2.

Ruslar sadece Almanlardan değil mesele Boğazlar olunca müttefikleri İngilizlerden de çekiniyorlardı. 21 Mayıs 1914 tarihinde Sazanov'un talimatıyla Londra'daki Rus Büyükelçisi Alexander Benckendorff, Grey'e bir muhtıra sunarak Amiral Limpus liderliğindeki İngiliz heyetinin Türk donanmasının gelişiminde oynadıkları rolden dolayı ikazda bulundu. Osmanlı Hükümeti'nin İngiliz şirketlerinden satın aldıkları savaş gemileri konusunda da Grey'in dikkati çekildi¹⁴⁹.

1914 yılı Mayıs ayı içerisinde Talat Paşa'nın, Rus Çarı'nın Livadia gezisi sırasında ittifak kurmaya dair teklifini, düşünmeden reddeden Rusya'nın hedef büyüttüğü ve Boğazlarda hâkimiyet için fırsat beklediği anlaşılıyordu. Rusya'nın; Osmanlı Devleti'nin ittifak tekliflerini geri çeviren İngiltere ve Fransa ile uzlaşarak tarihi emellerine ulaşması artık an meselesiydi. Bu denklemde Osmanlı Devlet adamları Almanya'nın yanında yer almanın en makul seçenek olacağını düşünüyorlardı¹⁵⁰. 1914 Haziran ayı başlarında Londra'daki Fransız ve Rus büyükelçileri Adalar meselesinden dolayı Türkiye ile Yunanistan arasında savaş çıkma ihtimali bulunduğunu iddia ederek Boğazlar meselesini yeniden gündeme getirmeye çalıştılar. Fakat İngilizler gereken tedbirlerin alınacağını, Yunan gemilerinin Boğazlara girişini, Türk gemilerinin ise çıkışını önleyeceklerini dolayısıyla çatışma yaşanmasına izin vermeyeceklerini taahhüt ederek Boğazlar meselesinin tartışma konusu haline gelmesini engellediler¹⁵¹. Ferdinand suikastinden üç gün önceye kadar Grey, Boğazlar konusunda statükonun korunmasından yana olduklarını önemle vurguluyordu¹⁵². Ne var ki, I. Dünya Savaşı kurulu dengeleri, düzeni ve politikaları baştan sona değiştirecekti.

Osmanlı Hükümeti'nin Almanya ile imzaladığı 2 Ağustos 1914 tarihli gizli ittifak antlaşması kapsamında Goben ve Breslav gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan içeri alınmasından sonra Ruslar, Türklerin Avrupa'dan çıkarılmaları, kendilerine Büyükdere'de bir üs verilmesi ve İstanbul'un serbest bir şehir haline getirilmesine dair önerilerini müttefiklerine sundular¹⁵³. Bu öneri resmi mahfillerde tartışmaya açılmadan bir İngiliz destroyerinin, bir Osmanlı torpidosunu araması üzerine Osmanlı Hükümeti'nin Boğazları kapatmasıyla (26 Eylül 1914) mesele farklı bir boyuta taşındı. Başlangıçta Said Halim Paşa, İngilizlerin muayyen bir mesafeye çekilmeleri hâlinde Boğazların yeniden açılacağını taahhüt etse de kontrol artık kendisinde değildi. Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın talimatıyla Boğazlar mayınlanırken İngiliz filosuna, Osmanlı donanmasına kömür sevkiyatının önlenmesi amacıyla talimat verildi. Baskından sonra kaygıla-

149 Renzi, a.g.m., s.3.

150 Durdu Mehmet Burak, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-İngiliz İlişkileri (1914-1918)*, Babil yayıncılık, Ankara 2004, s. 24-25.

151 Grey'den F. Bertie'ye ve E. Goeschen'e 15, 16 Haziran 1914, *BDOW*, Vol. XI, s.260-262, No.282,284.

152 Bayur, a.g.e., C. II, K.III, s. 331.

153 Renzi, a.g.m., s. 4-5.

rını dile getien Sazanov en azından Boğazlar meselesinin kendi lehlerine çözümlenmesi gerektiğini İngiliz ve Fransız temsilcilere iletmişti¹⁵⁴. Buna göre Boğazların çevresinde tahkimata izin verilmeyecek, deniz kuvvetleriyle birlikte uluslararası bir komisyon Boğazların ve Marmara denizinin güvenliğini sağlayacak, Büyükdere gibi Boğazın girişinde bir noktada Rusya'ya bir kömür istasyonu kurma hakkı tanınacak, bununla beraber Türkler İstanbul ve çevresinde kalmaya devam edeceklerdi. Rusların kendi tezleri ile İngiliz tezlerini harmanlayarak hazırladıkları bu önerilere karşılık¹⁵⁵ İngilizler ve Fransızlar net bir cevap vermeyerek Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını sürdürmesi için çaba sarf ettiler¹⁵⁶. Fakat Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri saflarında I. Dünya Savaşı'na katılmasıyla beraber Ruslar, Türk Boğazlarına yönelik gerçek niyetlerini dışa vuracaklardı¹⁵⁷.

Sonuç

Karadeniz kıyılarına hakim oldukları dönemden itibaren Boğazlara yönelik hedeflerini aşamalı olarak hayata geçirmeyi planlayan Ruslar, Osmanlı Devleti ile çatışmaya girerek ve Büyük Devletleri karşısına alarak planlarını gerçekleştiremeyeceklerini yaşadıkları siyasi tecrübelerle öğrenmişlerdi. 19. yüzyılın sonlarından itibaren değişen dünya güç dengeleri Rusların, Türkiye'ye yönelik planlarını pratiğe geçirebilmek amacıyla daha rahat hareket edebilecekleri müsait bir siyasi düzlem yaratmıştı. Yeni siyasi düzlemde Fransa ile uzlaşmaya vararak ve İngiltere ile mevcut sorunlarını çözüme kavuşturarak Üçlü İtilaf Bloku'nu oluşturan Ruslar, ajandalarını açarak Türk Boğazlarına yönelik hedeflerini, müttefikleri ile menfaat çatışmasına girmeden ve siyasi krizlerden yararlanmak suretiyle gerçekleştirmeyi şiar edindiler. 1907 yılında Üçlü İtilaf Devletlerinin kuruluşundan 1908 Bosna-Hersek Krizi'ne kadar geçen dönemde Ruslar, Türk Boğazlarının statükosunda Karadeniz'e kıyısı olan devletler lehine revizyon gerçekleştirme fikrini hususi müzakere konusu hâline getirerek müttefiklerinin bu konudaki eğilimini öğrenmeye çalıştılar. Hususi müzakereler siyasi düzlem değişse dâhi müttefiklerin bilhassa İngiltere'nin Türk Boğazlarının statükosunun muhafazasından yana olduğunu göstermekteydi. Boğazlar bölgesini ele geçirebilecek donanma kudretinden mahrum olan ve müttefikleri ile yürüttükleri hususi müzakereler neticesinde hayal kırıklığına uğrayan Ruslar, "I. Dünya Savaşı'nın provası" şeklinde nitelendirilen Bosna-Hersek Krizi sıra-

154 Heller, a.g.e., s. 444-445, 464-465; Stanford Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşına Giriş*, TTK yayını, Ankara 2014, s.618-620.

155 Sazanov İstanbul'u ele geçirme planının kendileri açısından "faydadan çok zarara yol açacağını" ve ülkelerini tehlikelerle karşı karşıya bırakacağını düşünüyordu. Bu düşüncelerle geliştirdiği projesini duyan Çar'ın, "hayatımın en mutlu gününü sana borçluyum" şeklinde memnuniyetini dile getirdiğini Sazanov nakletmektedir. Sazanov, a.g.e., s. 250-251.

156 Robert J. Kerner, "Russia, the Straits, and Constantinople, 1914-15", *The Journal of Modern History*, Vol. 1, No. 3, September 1929, s. 406-407.

157 Sonraki dönemde yaşanan gelişmelerin detayları için bkz. Selma Yel, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi*, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara, 2009, s. 9-186.

Gazi

Akademik
Bakış

173

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

sında Balkanlara yönelik hedeflerinden de uzaklaştılar. Ancak bu kriz Ruslar açısından Türk Boğazlarının statükosunda revizyona gidilebilmesi için yeni bir umut yarattı.

Bosna-Hersek'i ilhak kararının kabulü için Türk Boğazlarında statüko değişikliğini destekleyebileceklerini ileri süren d'Aehrenthal, Rusya'nın Bosna-Hersek'e ilgisini kendilerinden uzak bir bölgeye kanalize etmeyi hedefliyordu. Üçlü İtilaf Devletlerinin askerî bir çatışmadan kaçınabilmek adına içselleştirdikleri Bosna-Hersek'i ilhakının Rus kamuoyunun tepkilerini beraberinde getirmesi kuvvetle muhtemeldi. Bosna-Hersek'in ilhakının ardından bir yandan doğrudan menfaatlerine hizmet edebilecek bir başarı ile bu tepkileri asgari seviyeye çekebilmek diğer yandan bölgede hâkimiyet yolunda ciddi bir avantaj sağlayabilmek maksadıyla Türk Boğazlarının statükosunda revizyon, Rus devlet adamlarının önceliklerinden biri haline geldi.

Rusların ısrarları üzerine İngiliz Hükümeti'nin karşı öneri şeklinde sunduğu 1908 formülü, Boğazlardan askerî amaçlı geçiş yapılabilmesini sağlayacak statüko değişikliğinin ancak mütekabiliyet esasları doğrultusunda kabul göreceğinin yansımasıydı. Açıkçası Karadeniz'deki donanmalarının zayıflığından dolayı İngilizlerin geliştirdiği 1908 formülü, Rus menfaatleri açısından mevcut statükodan daha tehlikeliydi. Öyle ki, Akdeniz'e açılması hedeflenen Rus donanması, Büyük Devletlerin donanmaları karşısında Karadeniz'de dâhi serbest hareket etme kabiliyetini yitirebilirdi. Dolayısıyla Rusların önünde Karadeniz üzerinden yapılacak amfibi tarzı bir çıkarma ile İstanbul ve Boğazları ele geçirmek ya da Osmanlı Devleti ile Hünkâr İskelesi Antlaşması türevi bir antlaşma yaparak bunu Büyük Devletlere kabul ettirebilmek gibi iki seçenek kalıyordu. Karadeniz'deki Rus donanması düşünülen çıkarmayı yapacak kapasiteye sahip olmadığı için geliştirilmeye ihtiyaç duyuyordu ki, bunun Osmanlı donanma gücünün sabit kalması halinde bile en az on yıl süreceği varsayılmaktaydı. Bu durumda Osmanlı Devleti'ni destek vaadiyle Rus taleplerini kabule ikna etmek ve ardından Büyük Devletlere emrivaki yapmaktan başka seçenek kalmıyordu.

1908 yılında ve 1911 yılında Trablusgarp Savaşı sırasında Rus diplomatlar, destek vaadiyle Boğazlar rejiminde kendi lehlerine düzenleme önerilerini -hususî görüşmelerle- Osmanlı Hükümeti'ne iletiler. İstanbul'daki Rus Büyükelçisi Çarikov, merkezin onayıyla Rus taleplerini resmi platforma çekebilmek için ciddi bir çaba harcadı. Ancak vaat edilen desteğin gerçekçi olmaması, Osmanlı Devlet adamlarının Rusların nihai hedeflerini bilmeleri ve dönemin en büyük gücü İngiltere'nin karşı tutumu nedeniyle Rus talepleri geri çekildi.

Balkan Savaşları sırasında izledikleri politikalarla Ruslar, etki alanları içerisinde gördükleri İstanbul ve Boğazlar bölgesinde hatta Ege Adalarında Bulgaristan ve Yunanistan'ın gereğinden fazla kazanım elde etmesini engellemeye çalıştılar. Diğer yandan donanma programları ile İstanbul'u ele geçi-

Görüş

rebilecek askerî potansiyele ulaşmayı arzulayan Ruslar, Osmanlı Devleti'nin karşı blokta I. Dünya Savaşı'na katılmasıyla birlikte artık Boğazlarda statüko değişiminden öte tam hâkimiyet talep edebilecek fırsatı yakalayacaklar ancak askerî ve siyasi koşullar bu hedeflerin gerçekleştirilmelerine izin vermeyecekti.

Kaynaklar

Yayımlanmış Arşiv Belgeleri

British Documents on the Origins of the War 1898-1914 (BDOW):

The Anglo-Japanese Alliance and The Franco-British Entente, Vol. II, Edited by G.P. Gooch, D.Litt., F.B.A., and Harold Temperley, Litt.D., F.B.A, His Majesty's Stationery Office, London 1927.

The Balkan Wars Part I The Prelude; The Tripoli War, Vol. IX/I, Edited by G.P. Gooch, D.Litt., F.B.A., and Harold Temperley, Litt.D., F.B.A, His Majesty's Stationery Office, London 1933.

The Balkan Wars Part II The League and Turkey, Vol. IX/II, Edited by G.P. Gooch, D.Litt., F.B.A., and Harold Temperley, Litt.D., F.B.A, His Majesty's Stationery Office, London 1934.

The Last Years of Peace, Vol. X/II, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Johnson Reprint Corporation, H. M. Stationery Office, London 1938.

The Near and Middle East on The Eve of War, Vol. XI/I, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, H. M. Stationery Office, London 1936.

The Near East The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-9, Vol. V, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Johnson Reprint Corporation, His Majesty Stationery Office, London 1928.

Kitaplar

ASLANOVA, Sevilya, *20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası 1903-1917*, İlkin Ozan Yayınları, Antalya 2011.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.I-II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

BURAK, Durdu Mehmet, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-İngiliz İlişkileri (1914-1918)*, Babil yayıncılık, Ankara 2004.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, C.I Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.

FAY, Sidney Bradshaw, *Origins of the World War*, V.I, MacMillan Company, Newyork 1928.

GOOCH, *History of Modern Europe, 1878-1919*, Cassell and Company LTD, London 1923.

GREY OF FALLODON, Viscount, *Twenty-Five Years 1892-1896*, Frederick A. Stokes Company MCMXXV, V.I, New York 1925.

HAYTA, Necdet, *Ege Adaları Sorunu 1911'den Günümüze*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.

İNAN, Yüksel, *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1986.

KOCATÜRK, Önder, *Osmanlı İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914)*, C.I-II, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2013.

HELLER, Joseph, *British Policy Towards The Ottoman Empire, 1908-1914*, London Scholl of Economics, London 1970.

SAZANOV, Serge, *Fateful Years 1909-1916*, Butler&Tanner Ltd, London 1927.

MCMEEKIN, Sean, *I. Dünya Şavaşı'nda Rusya'nın Rolü*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara 2013.

SHAW, Stanford, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, TTK yayını, Ankara 2014.

ŞIVGIN, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, 2. Baskı, Ankara 2006.

Gazi

Akademik
Bakış

175

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

TAŞKIRAN, Cemalettin, *Ürkek Bir Siyasetin Tarih Önündeki ağır Vebali Oniki Ada Hatalı kararlar, Acı kayıplar*, Babialı Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2007.

TAYLOR, A. J. P., *The Struggle For Mastery in Europe 1848-1918*, Clarendon Press, Oxford 1954.

TUKİN, Cemal, *Boğazlar Meselesi*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1999.

YEL, Selma, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi*, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara, 2009.

Makaleler-Bildiriler

ALKAN, Necmettin, "1908 Jön Türk İhtilâlinin Başlamasında Reval Buluşmasının Önemi", *Toplumsal Tarih*, S. 175, Temmuz 2008, s.48- 52.

ATUK, M. Volkan, "Kutuplaşma Siyaseti Bağlamında İngiliz-Rus Konvansiyonu ve Osmanlı Devleti", *Uluslararası İlişkiler*, C. 15, S. 57, 2018, s. 99-109.

BAYUR, Y. Hikmet, "Boğazlar Sorununun Bir Evresi (1906-1914)", *Belleten*, C. VII, S. 28, 1943, s. 89-215.

KERNER, Robert J., "Russia, the Straits, and Constantinople, 1914-15", *The Journal of Modern History*, Vol. 1, No. 3, September 1929, 400-415.

LANGER, William L., "Russia the Straits Question and the Origins of the Balkan League, 1908-1912", *Political Science Quarterly*, V. 43, No. 3, September 1928, s. 321-363.

RENZI, William A., "Great Britain, Russia, and the Straits, 1914-1915", *Journal of Modern History*, S.42, 1970, s.1-20.

ŞAHİN, F. Şayan Ulusan, "Rus-Japon Harbi (1904-1905)'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Tesirleri", *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, 1999, s. 271-275.

TURAN, Orhan, "II. Meşrutiyet'in İlanına İlişkin İngiliz Büyükelçiliğinin Değerlendirmeleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.60, Haziran 2018, s.65-86.

Tezler

BİNGÖL, Mehmet Ali, "*Rus Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı*", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

LITTLE, Catherine Archer, *General Anglo-Russian Relations 1903-1908*, Faculty of the Graduate School of the University of Luisville, Luisville 1930 (Unpublished Master Thesis).

TAŞTEK, Talha, "*İngiliz Belgelerinde 20. Yüzyıl Başlarında Akdeniz ve Balkanlarda Hakimiyet Tartışmaları 1900-1912*", İstanbul Üniversitesi SBE., İstanbul, 2019 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

TOMPKINS, Rosemary C., "*Anglo-Russian Diplomatic Relations 1907-1914*", North Texas State University, Texas, 1975 (Unpublished Doctorate Dissertation).

YIKICI, Levent, "*İngiliz Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları (1912-1913)*", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2018 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

İnternet Kaynakları

STEWART, Alexander, "How effective was the foreign policy of Sir Edward Grey 1906-14?", (31 Temmuz 2011), 03 Mayıs 2020, <https://izvolski.e-ir.info/2011/07/31/how-effective-was-the-foreign-policy-of-sir-edward-grey-1906-14/>.

Extended Abstract

The status quo of the Turkish Straits, defined by the London Straits Convention signed in 1841, was considered a serious obstacle to Russia, which was planning to become a great world power. Due to the international character of the status quo, Russia needed to ensure that its demands were accepted not only by the Ottoman Empire but also by the Great Powers of the period. Howe-

Görsel

Akademik
Bakış

176

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

ver, during the negotiation process of the Treaty of Paris signed in 1856 and the Treaty of Berlin signed in 1878 on the international platform, the Russians realized that the Great Powers would not make any concessions on military passage through the Turkish Straits.

The Russians, who maintained close contact with the Great Powers after the Treaty of Berlin, sought to achieve their national goals by reaching a compromise with France and Britain in minimal commonalities. In this context, it was essential that the status quo of the Straits be revised in order to achieve the Russian national objectives and that warships belonging to the Black Sea states be allowed to pass through the Straits. However, all Great Powers, especially Britain, were in favour of the continuation of the status quo. Therefore, in order to bring the issue to the agenda, timing had to be taken into consideration and appropriate conditions had to be established.

The Russians did not make formal demands for the change of the status quo of the Straits, even though issues such as Macedonia and Armenia related to the Ottoman Empire were negotiated while the bilateral negotiations during the establishment of the Triple Entente. The Russians, who had suppressed their desire for the Turkish Straits until the Bosnian Crisis, thought that the appropriate time and place had come and expected a revision of the Straits' status quo in favor of Russia. But the Great Powers, especially Britain, were not in favour of the realization of the Russian thesis on the Turkish Straits. Russian officials tried to gain the support of the Britain by discussing their thesis on the Turkish Straits with private and official contacts between 1908-1914, when the necessity of joint action of the Triple Entente was essential.

On 14 October 1908, the British government announced that it would approve the formula provided that warships belonging to all states, not only to the states on the Black Sea coast, had the right to passing through the Turkish Straits. Although Austria-Hungary promised support for Russian arguments before the invasion of Bosnia and Italy before the invasion of Tripoli, they preferred to keep their silence after achieving their goals.

The Russians, whose demands for the Turkish Straits were rejected, tried to persuade the Ottoman government with non-rational assurances about the integrity of their territory outside Bosnia and Tripoli. But the Ottoman statesman were aware that Russian demands would be the first step in a process that could shake and even destroy Ottoman rule over the Straits. Indeed, developments targeting the Turkish Straits and Istanbul both during and after the First World War will justify this prediction.